

K.5817^a
П 87193

87193

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

3

БЕРЕЗЕНЬ

1939

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО

К 5817А

16

ЛІТЕРАТУРНИЙ ЖУРНАЛ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ
І КРИТИЧНИЙ МІСЯЧНИК

ОРГАН СПІЛКИ РАДЯНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ

3

березень

1939

ДЕРЖАВНЕ ЛІТЕРАТУРНЕ ВИДАВНИЦТВО
КИЇВ - ХАРКІВ

89

ЗМІСТ

125 років з дня народження великого поета революціо-
нера-демократа Тараса Григоровича Шевченка

Заповіт	5
Указ Президії Верховної Ради СРСР	6
Промова тов. М. С. Хрущова	10
Лист товаришеві Сталіну	13
Лист товаришеві Молотову	18
Горький про Шевченка	18
Аполлон Майков—На білій замілі Каспійській. Поезія	19
Янка Купала—Пам'яті Т. Г. Шевченка. Поезія	19
Антон Сова—До брата—Тараса Шевченка. Поезія	19
Микола Пічугин—Друзі. Оповідання	30
Володимир Сосюра—На могилі Шевченка. Поезія	30
Петро Дорошко—Невольник. П'єса (закінчення)	33
Іван Клименко—Легенда. Поезія	53
Наум Розін—Портрет. Оповідання	55
Гриць Жученко—Монолог Шевченка. Поезія	60
Олесь Зощ—Доля. Поезія	60
Дмитро Бедзик—Тарасова ніч. Драматичний етюд	70
Віра Інбер—Тарас Григорович Шевченко. Поезія	70
Абрам Кацнельсон—Таке було в народі здавна чути. Поезія	71
Олег Зуєвський—В Кос-Аралі. Поезія	71
Павло Ходченко—Перегорнуті сторінки. Оповідання	81
Я. Готванник—Т. Г. Шевченкові. Поезія	81
Терень Масенко—Шевченко в Іспанії. Поезія	81
Володимир Гавриленко—Кулеметник роти ім. Тараса Шев- ченка. Оповідання	81
Григорій Чут—На степ, овіяний вітрами. Поезія	91
М. О. Некрасов—На смерть Шевченка. Поезія	91
М. Хашчеватський—Пам'ятник Т. Г. Шевченкові в Харкові. Поезія	91
Семен Шаховський—Шевченко і російська культура. Стаття	91
Микола Бурачек—Шевченко художник-реаліст і вчитель. Стаття	91
Юрій Гай—Шевченко і Герцен. Стаття	91
Порфирій Павелко—Гравовський і Шевченко. Стаття	91

Редакція: П. Ходченко (в. о. редактора), Ів. Сенченко, І. Мурат
(заступники редактора)

Адреса редакції: Харків, вул. Чернишевська, 59. Тел. 7-37-82

Видає Державне Літературне Видавництво

K-38172

1939, №3

125 РОКІВ
З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
ВЕЛИКОГО ПОЕТА
РЕВОЛЮЦІОНЕРА-ДЕМОКРАТА
ТАРАСА ГРИГОРОВИЧА
ШЕВЧЕНКА

... Безмежна відданість революції і звернення з революційною проповіддю до народу не гине навіть тоді, коли цілі десятиріччя відділяють посів від жнив ...

В. І. ЛЕНІН

Том XV, стор. 424.
(Партвидав ЦК КП(б)У, 1936 р.).

... Заборона вшанування Шевченка була таким чудовим, прекрасним, надиво щасливим і вдалим заходом з точки зору агітації проти уряду, що кращої агітації і уявити собі не можна. Я думаю, всі наші кращі соціал-демократичні агітатори проти уряду ніколи не досягли б за такий короткий час таких запаморочливих успіхів, яких досяг у протиурядовому розумінні цей захід. Після цього заходу мільйони і мільйони „обивателів“ стали перетворюватися у свідомих громадян і переконуватися в правильності того вислову, що Росія є „тюрма народів“.

В. І. ЛЕНІН

Том XVII, ст. 293.
(Партвидав ЦК КП(б)У, 1936 р.).

Пролетарська своїм змістом, національна формою — така та загальнолюдська культура, до якої іде соціалізм.

Й. В. СТАЛІН

(З промови на зборах студентів Комуністичного Університету Трудящих Сходу, 18 травня 1925 р.).

Як умру, то поховайте
Мене на могилі,
Серед степу широкого,
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Як понесе з України
У синєє море
Кров вірожу... отоді я
І лани і гори —
Все покину і полину
До самого бога
Молитися... А до того —
Я не знаю бога.

Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.
І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

25 грудня 1845
в Переяславі

УКАЗ

Президії Верховної Ради СРСР

ПРО УВІЧНЕННЯ ПАМ'ЯТІ ПОЕТА Т. Г. ШЕВЧЕНКА В ЗВ'ЯЗКУ З 125-РІЧЧЯМ З ДНЯ ЙОГО НАРОДЖЕННЯ

В зв'язку з 125-річчям з дня народження Т. Г. Шевченка для увічнення пам'яті поета :

1. Присвоїти ім'я Т. Г. Шевченка державному ордену Леніна Київському академічному театру опери і балету.
2. Присвоїти ім'я Т. Г. Шевченка державному Київському університету.
3. Раді Народних Комісарів СРСР встановити дві стипендії імені Т. Г. Шевченка в Ленінградській Академії Художеств.

Голова Президії Верховної Ради СРСР М. Калінін
Секретар Президії Верховної Ради СРСР О. Горький

Москва, Кремль, 5 березня 1933 р.

XVIII З'ЇЗД ВСЕСОЮЗНОЇ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ (більшовиків)

ЗАСІДАННЯ ПЕРШЕ

(10 березня 1939 року)

5 годин 15 хв. вечора. Появлення на трибуні товаришів: Сталіна, Молотова, Ворошилова, Кагановича, Калініна, Андреева, Мікояна, Жданова, Хрущова зустрічається громом оплесків, бурхлива овація, всі встають. З різних кінців залу лунають вигуки на всіх мовах народів СРСР в честь великого Сталіна: „Вождю народів—великому Сталіну—ура!“, „Хай живе товариш Сталін!“, „Рідному, любимому Сталіну—ура!“, „Хай живе Сталінський Центральний Комітет!“, „Хай живе наш вождь і учитель—товариш Сталін!“, „Хай живе товариш Сталін!“, „Хай живе перший маршал армії комунізму товариш Сталін!“.

Дзвінки головуючого товариша Молотова тонуть в непрпинюваних оваціях, які все посилюються.

ВСТУПНА ПРОМОВА товариша В. М. МОЛОТОВА

Товариші!

До теперішнього з'їзду партія прийшла з перемогами історичної ваги.

На місці старої, відсталої навіть в капіталістичному відношенні країни, створений новий лад,— соціалізм в основному побудований. Ми давно прогнали поміщиків і капіталістів, але остаточно очистили нашу землю від всяких експлуататорів тільки в останні роки. Створене нове суспільство, озброєне самою передовою технікою. Склалась соціалістична держава робітників і селян, яка іде вгору, іде до повної перемоги комунізму своєю випробуваною більшовицькою дорогою. І це в той час, коли капіталізм шукає для себе порятунк в фашизмі, який проклинають всі прихильники людського прогресу, коли капіталізм, з'їдений кризисами і паразитичним гниттям на корні, все більше втягує Європу і Азію в нову всесвітню імперіалістичну війну.

З радісними почуттями зустрічають наш з'їзд трудящі Радянського Союзу. Ці почуття нам близькі і зрозумілі. Ці почуття породжені великими боями і склавшою у нас морально-політичною єдністю. Вони створені великою дружбою народів Союзу Радянських Соціалістичних Республік, згуртованих у велику армію комунізму, готову до нових боїв під прапором Леніна—Сталіна. (Оплески, всі встають).

Додаток до літературно-художнього і критичного місячника „Літературний Журнал“ № 3, 1939 р. Орган СРПУ. Видає ДЛВ (Київ—Харків).

Ми закінчили ще один історичний етап комуністичної революції в СРСР. Ми завершили в основному цілу епоху будівної роботи, щоб вступити в нову епоху, в епоху поступового переходу від соціалізму до комунізму. Наш досвід, досвід будівників комуністичного суспільства, вже повністю показав, що можливості росту сил СРСР необмежено великі. Тепер у нашій країні зроблено все для того, щоб ключем була народна творчість на величезних просторах багатонаціонального Радянського Союзу, щоб з кожним днем ріс народний добробут, розгорталось вшир і вглиб культурне будівництво країни соціалізму.

Разом з тим досвід останніх років показав, що в нас була певна недооцінка зовнішніх ворожих сил, була недооцінка їх ворожої активності і спритності в боротьбі з СРСР. Справа дійшла до того, що наші зовнішні вороги з табору капіталізму замислили провести свого роду втручання в наші внутрішні справи. Це своєрідне втручання в радянські справи полягало в спробі деяких імперіалістичних держав, і особливо фашистських, завести і розмістити своїх агентів в органах державної влади СРСР. Вони, власне, захотіли застосувати до Радянського Союзу свій багатий досвід у відношенні більш слабих буржуазних держав, де іноді в урядових верхах сидять і вирішують діла не хтонебудь, а саме платні агенти і шпіони крупних іноземних держав. Як це ні зухвало з їх боку, але і по відношенню до Радянського Союзу робились такі ж спроби через людей, які вчора ще прикривали своє мерзенне віроломство і зраду комуністичним партійним квітком. Так буде і надалі, якщо на спритність і викрутливості іноземних розвідок ми не відповімо подвоєною і подесатереиною спритністю і вправністю радянської розвідки. (Оплески).

Ви знаєте, підступи зовнішнього класового ворога з табору капіталізму, особливо з табору фашизму, нами розбиті влук і впрах. Їх новий шпійонський прийом втручання, в якому всі ці троцькі, рикови, бухаріни, зінов'єви, тухачевські, радеки, ікрамови і любченки зіграли жалюгідну роль шпиків-шкідників і брудних агентів іноземних розвідок, повністю провалився.

Ми дістали новий урок по питанню про державу і новий багатий досвід про отруєні отрутою віроломства прийоми боротьби з радянською владою. Ми відповіли на це рішучим більшовицьким укріпленням радянської держави, Червоної Армії і всіх інших бойових органів державної влади, так само, як посиленням боротьби з фашизмом і фашистською агентурою. (Оплески).

Нова смуга ставить перед нами нові завдання.

З точки зору наших внутрішніх завдань центр ваги переноситься тепер на питання виховні, на питання комуністичного виховання, на завдання ліквідації таких ще живучих пережитків капіталізму в свідомості трудящих.

Ми намічаємо нові плани піднесення народного господарства, нові плани росту народного добробуту і всебічного піднесення культурного рівня трудящих.

Ми розгорнули велику роботу по ідейному і організаційному укріпленню партії, по дальшому посиленню бойових якостей наших партійних організацій.

Щоб по-справжньому усвідомити і з максимальними практичними результатами використати в інтересах народу наші політичні, наші економічні, наші культурні, наші організаційні і всі інші величезні можливості, нам більш за все необхідне в даний період всемірне підвищення справи комуністичного виховання.

Щоб ще успішніше вирішати будьякі організаційні питання піднесення могутності нашої держави, щоб ще швидше йти вперед у вирішенні основного економічного завдання Радянського Союзу, у вирішенні завдання догнати і перегнати в короткий строк найбільш розвинуті капіталістичні країни також і в економічному відношенні, — треба висунути вперед завдання виховання мас в дусі комуністично-свідомого ставлення до праці, завдання дальшого підвищення ідейного виховання самих кадрів партійного і державного апарату і всієї радянської інтелігенції в дусі марксизму-ленізму, в дусі більшовизму.

Теперішній з'їзд викличе нове піднесення усієї нашої роботи, нове під-

несення справи комуністичного виховання і науково-теоретичної роботи. Наші з'їзди завжди освітлювали далеко вперед назрілі завдання партії і завжди були крупним етапом в піднесенні комуністичної свідомості мас, в комуністичному вихованні трудящих.

Ніякий ворог уже не зможе зламати наш Радянський Союз. Всякий агресор розіб'є свій мідний лоб об радянський прикордонний стовп. (Бурхливі оплески).

Для кого мало наших відкритих попереджень, той узнає про це в свій йому положений час. І тим побідоноснішими, тим значнішими в міжнародному смислі будуть наші успіхи в цій грядущій боротьбі з силами зовнішньої агресії, чим більше і чим плідотворніше ми попрацюємо над комуністичним вихованням в нашій країні.

Товариші делегати! Дозвольте виразити упевненість, що XVIII з'їзд і в цьому відношенні виконає свою історичну роль. Порукою цьому є те, що в нашій країні робітничий клас і вся маса трудящих іде вперед під високо піднятим побідоносним прапором партії Леніна — Сталіна. (Всі встають, оплески).

Порукою цьому є те, що нашу партію веде вперед великий організатор славних перемог комунізму, великий натхненник комуністичного виховання мас — наш Сталін. (Всі встають, оплески, вигуки «ура». Голос з місця: «Хай живе товариш Сталін!»).

Товариші, на з'їзд обрані 1.574 делегати з ухвальним голосом, прибуло — 1.567 делегатів. Зважаючи на це, дозволяю мені, по дорученню Центрального Комітету партії, оголосити XVIII партійний з'їзд відкритим.

Останні слова товариша Молотова покриваються бурхливими оплесками. З'їзд, стоячи, вітає товариша Молотова.

По всьому залу лунають вигуки: «Хай живе велика партія Леніна — Сталіна!», «Ура рідному і любимому Сталіну!», «Хай живе вождь народів товариш Сталін!». Великому натхненникові і організаторові славних перемог комунізму товаришеві Сталіну — ура!».

З'їзд переходить до виборів керівних органів з'їзду. Одноголосно обирається президія з'їзду, секретаріат, редакційна комісія і мандатна комісія.

КЕРІВНІ ОРГАНИ З'ЇЗДУ

ПРЕЗИДІЯ

Андрєєв А. А.	Кузнецов А. А. —	Сєдін І. К.
Багіров М. А.	Ленінград	Скворцов Н. А.
Бєрія Л. П.	Кузнецов М. Г. — Примор'я	Сталін Й. В.
Будьонний С. М.	Локтіонов А. Д.	Тимошенко С. К.
Бурмистенко М. О.	Маленков Г. М.	Хрущов М. С.
Ворошилов К. Є.	Мануїльський Д. З.	Шахурін О. І.
Дзвінський Б. А.	Мєхліс Л. З.	Швернік М. М.
Донской В. О.	Мікоян А. І.	Шкірятов М. Ф.
Жданов А. О.	Міхайлов Н. А.	Штерн Г. М.
Каганович Л. М.	Молотов В. М.	Шербаков О. С.
Калінін М. І.	Ніколаєва К. І.	Юсупов У.
Коротченко Д. С.	Пономаренко П. К.	Ярославський Є. М.

СЕКРЕТАРІАТ

Поскребишев А. Н.	Пєгов Н. М.
Щадєнко Ю. П.	Попов Г. М.
Мішакова О. П.	

РЕДАКЦІЙНА КОМІСІЯ

Мехліс Л. З.
Поспелов П. Н.
Горкін О. Ф.

Мітін М. Б.
Ровінський Л. Я.

МАНДАТНА КОМІСІЯ

Алемасов А. М.	Жаворонков В. Г.	Растерін Г. С.
Андріанов В. М.	Задіонченко С. Б.	Селезньов П. І.
Антонов Д. І.	Ігнатов Н. Г.	Сердюк З. Т.
Арутюнов Г. А.	Качалін К. І.	Фролков А. А.
Бойцов І. П.	Квасов М. Є.	Чарквіані К. Н.
Борков Г. А.	Любавін П. М.	Чубін Я. А.
Вагов А. В.	Маленков Г. М.	Чуянов А. С.
Власов І. А.	Муругов І. В.	Шкірятов М. Ф.
Доронін П. І.	Нікітін В. Д.	Штиков Т. Ф.
Дубровський А. М.	Протопопов Д. З.	

Після виборів керівних органів, з'їзд затверджує порядок денний і регламент з'їзду.

Головуючий товариш Молотов надає слово для доповіді по першому пункту порядку дня з'їзду товаришеві Сталіну.

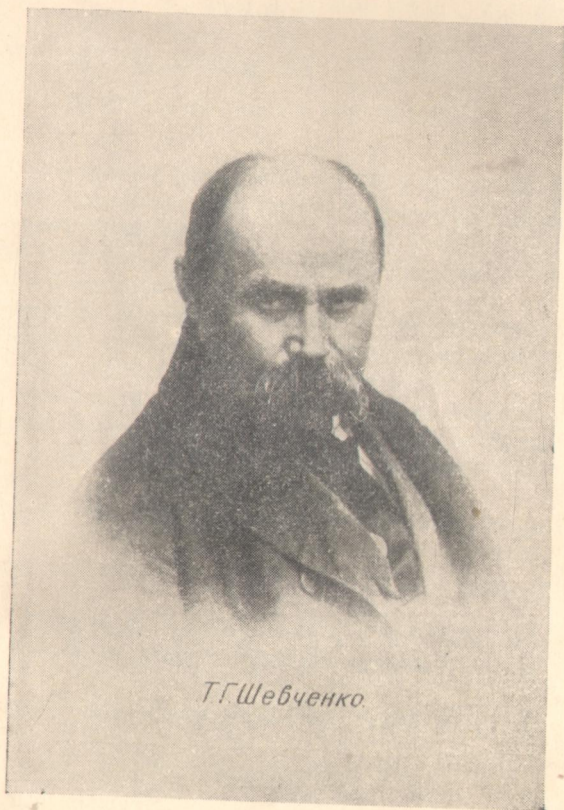
Бурхливою овацією, стоячи, з'їзд зустрічає товариша Сталіна. На всіх мовах народів великого Радянського Союзу лунають вигуки: „Хай живе товариш Сталін!“, „Ура!“, „Вождю, учителю і другу товаришеві Сталіну—ура!“, „Хай живе наш рідний, любий Сталін!“.

Довго триває овація — вираження безмежної любові всієї партії до свого вождя. Дзвінок голови тоне в бурі оплесків, привітань з'їзду.

Товариш Сталін починає звітну доповідь про роботу ЦК ВКП(б).

„Комуніст“ 11. III. 39.

Доповідь товариша Сталіна друкуємо в „Л. Ж.“ № 4, 1939 р.

Т. Г. Шевченко.

ПРОМОВА тов. М. С. ХРУЩОВА

НА ВІДКРИТТІ ПАМ'ЯТНИКА Т. Г. ШЕВЧЕНКОВІ В КИЄВІ

Товариші! Сьогодні ми святкуємо радісний ювілей — 125-річчя з дня народження нашого великого українського поета революціонера - демократа Тараса Григоровича Шевченка.

Цей ювілей святкується не тільки українським народом, але і всіма народами великого Радянського Союзу.

Тарас Григорович Шевченко близький і дорогий усім народам нашої великої батьківщини тому, що він у своїх творах виражав думи не тільки української бідноти, але і думи трудящих усіх націй.

Слова заклику Тараса Григоровича Шевченка до боротьби проти вікових гнобителів — царів, панів і капіталістів, — ці слова були рідними як українському біднякові, так і біднякові російському, калмику, киргизу, грузину і всім іншим народам.

Ось чому день народження великого поета - революціонера святкує весь великий Союз, кожна братська республіка, кожна народність. Всі народи прагнуть свою вдячність і свою пошану великому поету, революціонеру - демократу.

Всі народи Радянського Союзу з любов'ю перекладають на свою рідну мову твори, написані великим українським поетом Тарасом Григоровичем Шевченком.

Тільки в країні перемігшого соціалізму, тільки в країні, де перемогла лінінсько-сталінська національна політика, можливий такий бурхливий розвиток культури, таке широке розповсюдження творів Тараса Григоровича Шевченка.

Шевченко був невтомним революціонером — борцем проти самодержавства, кріпосництва, проти рабського ладу. Він боровся все своє життя, не зважаючи на всі злигодні і гоніння, які він особисто на собі відчув.

Шевченко ніколи не схиляв своєї голови перед ворогами, він мав велику мужність говорити катам і гнобителям народу правду в очі, він боровся з ворогами трудового народу до кінця життя свого.

Сьогодні, у день ювілею, ми у великій сім'ї народів, сім'ї вольній і новій, нагадуємо Тараса Григоровича Шевченка, можемо сказати, що думи, якими жив Шевченко, перетворені нами в життя.

Український народ уже 20 років як скинув гніт соціальний і гніт національний. Соціалістична революція, зроблена під керівництвом Леніна і Сталіна, зміцнила український народ, як і всі народи нашого великого Радянського Союзу.

Український народ живе щасливо і радісно. Як ніколи піднялось його

господарство, розцвіла культура національна по формі і соціалістична змісту.

Тільки в нашій країні, в країні перемігшого соціалізму, розвиваються народи всіх національностей.

Ростуть люди, розвивається література, і ми можемо сказати, що мій думи великого поета перетворені нами в життя на землі Радянської Української Республіки, як і в усьому великому братському Союзі.

За ці успіхи робітничий клас, трудове селянство, трудова інтелігенція нашої країни заплатили дорогою ціною, багато крові пролито.

В тяжкій і наполегливій боротьбі ми здобули перемогу.

Радісно і приємно нам користуватись плодами наших перемог.

Але нам треба пам'ятати і не забувати, що країна перемігшого соціалізму ще знаходиться у ворожому оточенні.

Не можуть звірі-фашисти примиритися з існуванням країни, де господарем є трудовий народ, де народ живе і працює без поміщиків, без капіталістів, працює на себе.

Для дальшого успішного будівництва і боротьби за остаточне торжество комунізму ми повинні вести найнещаднішу боротьбу з нашими ворогами, озвірілими фашистами і їх агентами — троцькістами, бухарінцями і буржуазними націоналістами.

Тарас Григорович Шевченко закликав трудовий народ до боротьби, і говорив :

«Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте».

Ми розірвали кайдани, ми розгромили ворогів, ми зміцнили владу радянську, владу народну, ми збудували соціалістичну державу робітників і селян.

Український народ, за допомогою великого російського народу, визволився від вікових ворогів, і ми з впевненістю заявляємо, що ніяка сила втримає нашого руху вперед, до вершини щастя людства — до комунізму.

І от тепер, зібравшись тут, відкриваючи пам'ятник нашому великому поету Тарасу Григоровичу Шевченку, ми тим самим виконуємо просьбу його:

«І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом».

Ми, вільні, щасливі радянські люди, сьогодні зібрались на мітинг, і свячений 125-річчю з дня народження нашого поета, щоб згадати добрим ласкавим словом борця за визволення трудящих — великого українського поета Тараса Григоровича Шевченка.

Під керівництвом нашої великої партії більшовиків у боротьбі з класовими ворогами йдемо своїм шляхом, шляхом, вказаним великими нашими вчителями Марксом, Енгельсом, Леніним, Сталіним.

Ми збудували соціалістичне суспільство, де немає гнобителів і пригноблених.

них, де немає злиднів і безправ'я, під керівництвом нашого великого Сталіна ми здійснюємо сподівання кращих умів людства.

Хай живе вільний радянський український народ!

Хай живе дружба українського народу з великим російським народом, як і з усіма народами великого Радянського Союзу!

Хай живе велика партія Леніна — Сталіна — вождь і організатор соціалістичних перемог!

Хай живе той, хто веде нас від перемоги до перемоги, наш гаряче любимий друг і учитель — великий Сталін! (Бурхливі оплески).

„Комуніст“, 8 березня 1939 р.

МОСКВА, КРЕМЛЬ —

товаришеві СТАЛІНУ

Дорогий товариш Сталін:

Над вільним радянським Дніпром, в столиці квітучої Радянської України ми, партійні і непартійні більшовики, представники робітників, колгоспників і радянської інтелігенції України в єдиній сім'ї з представниками братських народів великого Союзу Радянських Соціалістичних Республік, зібрались в велике торжество — святкування 125-річчя з дня народження великого сина українського народу, співця гніву і мужності, борця за щастя народне, геніального поета — Тараса Григоровича Шевченка.

В цей радісний день перше наше слово, перша наша думка — про Вас, дорогий товариш Сталін! Вам, великому вождеві трудового людства, Вам, геніальному кормчому соціалістичної революції, всією силою наших схвильованих сердець ми шлемо палкий більшовицький привіт.

Ось він височить перед нами, відбитий навіки образ безсмертного поета, а навкруги кипить чудесне життя соціалістичної батьківщини. Палають домни могутньої індустріальної республіки. Мільонами вогнів світять гігантські електростанції. Колгоспні масиви готують країні новий рясний урожай. Метал і вугілля, кораблі і паровози, трактори і комбайни — все це виробляє наша соціалістична батьківщина. Радянська Україна в щасливому сузір'ї братських соціалістичних республік пишається дітищами славних сталінських п'ятирічок — новими містами, першокласними заводами, квітучими колгоспами і радгоспами. Вона пишається своїми передовими людьми, яких виховали товариш Сталін, вона пишається своєю вільною піснею, своїм щедрим сонцем, всіма багатствами плодоносного краю, які неподільно і цілком належать народові.

Соціалізм міцно і животворно ввійшов у побут радянського народу. Перетворилось все наше життя. Простори комунізму відкриваються перед нами щасливими сучасниками мудрого Сталіна.

Під прапором Леніна — Сталіна, при братській допомозі великого російського народу, трудящі України розгромили полчища німецьких і польських інтервентів, білогвардійські банди і буржуазно-націоналістичне охвістя.

Великі генії людства — Ленін і Сталін забезпечили непорушність братської дружби українського народу з великим російським народом, з усіма народами нашої країни. В цій дружбі — запорука всіх перемог Радянського Союзу.

Радянська Україна живе і міцніє, як незламний сталевий форпост соціалізму на заході, як невід'ємна частина СРСР. На високому піднесенні

народне господарство України. Великі успіхи науки, культури, мистецтва українського народу. До світлого і щасливого життя піднялись мільйони синів молоді Радянської України. З джерел народної творчості ідуть все нові і нові таланти.

Ви, товариш Сталін, вчили і вчите нас дбайливо зберігати культурну спадщину кожного народу. Ви даєте зразок благородної поваги до пам'яті передових людей минулих епох, до пам'яті кращих синів людства. Всім народам нашої країни однаково дорогі Пушкін і Руставелі, Горький і Шевченко. Тільки в країні, осяяній сонцем Сталінської Конституції, можливе таке широке, дійсно всенародне шанування пам'яті великого сина українського народу, революціонера-демократа, натхненного Кобзаря — Тараса Григоровича Шевченка. Царизм терзав душу і тіло поета. Радянська влада ставить йому пам'ятники. Слава Шевченка гримить в усіх кінцях неосяжної соціалістичної держави. Вірш Шевченка став знаряддям боротьби за нове життя в руках всіх народів СРСР. Це — величезна перемога. Це зробила мудра партія більшовиків, це зробили Ви, рідний товариш Сталін.

Знаменним символом є відкриття пам'ятника Шевченку в Києві. Старий, революційний Київ — Київ мракобісів, лабазників і клікуш, люто переслідував поета. Новий Київ — Київ героїзму і праці, Київ юності і перемоги, шанує пам'ять поета відкриттям пам'ятника.

Підлі вороги народу, троцькістсько-бухарінські і буржуазно-націоналістичні лакеї фашистських розвідок намагались зірвати мирну працю українського радянського народу. Вони прагнули відірвати Радянську Україну від СРСР.

Прочиталися пси фашистські. Не бродити ворогові по наших квітучих полях, не бачити йому наших міст, заводів. Радянський народ знищив зміїні нори ворогів, він викорчує їх до останнього, щоб духу їх не було на святої радянській землі.

Підлі вороги народу не раз простягали свої брудні лапи до творинь Тараса Шевченка. Вони фальсифікували його вогненні строфи, вони намагались перевернути мужній образ поета, колючим дротом брехні відділити його від народу. Ставка ворогів бита і тут. Твори Шевченка були і лишаються гордістю українського народу. Вони стали здобутком всіх народів СРСР. Словом'яна поезія Шевченка служить своєму народові, вона знаходить відгук в серцях мільйонів і мільйонів радянських патріотів. В країні, де здійснились всі кращі умови людства, в цій країні вміють цінити пісню, подвиги бійця за справу народу, бійця, яким був Тарас Шевченко.

Дорогий товариш Сталін, ми пам'ятаємо Ваші прозорливі слова про соціалістичне оточення. Ми їх пам'ятаємо з тим більшою відповідальністю, якою живемо біля кордону. Ми в усяку хвилину готові до бою проти німецького і польського фашизму. Горе їм, якщо вони наслідяться посягнути на нашу мирну працю. Ми знищимо ворога на його ж території. Хай пам'ятають і наші капіталістичні сусіди, близькі і далекі, що свободолобивий український народ завжди ненавидів і жорстоко бив своїх одвічних ворогів — німецьких баронів, польських шляхтичів. Про це немало поем і віршів склав наш любий поет Тарас Шевченко.

У дні, коли в країні фашизму переслідують і гонять все передове і прогресивне, коли на майданах Берліна спалюють книги кращих письменників

світу, коли проповідується варварство і збочення, — в ці дні ми відкриваємо пам'ятник народному поетові Тарасу Шевченку. Ми — схід нового людства. Ми — провісники справжнього соціалістичного гуманізму. Ми — щасливі люди сонячного сталінського часу.

Хай живе наша славна соціалістична вітчизна!

Хай живе велика непорушна дружба всіх народів СРСР!

Хай живе мудра більшовицька партія і її Сталінський Центральний Комітет!

Хай живе великий вождь народів, світоч і геній трудящих всього світу друг і учитель, наш рідний, любий Сталін!

Привітання прийнято на 200-тисячному мітингу в Києві, присвяченому відкриттю пам'ятника Т. Г. Шевченку, і на урочистому засіданні, присвяченому 125-річному ювілею поета, в Київському ордені Леніна театрі опери і балету ім. Т. Г. Шевченка.

„Комуніст“, 9 березня 1939 р.

МОСКВА, РАДНАРКОМ СРСР —

товаришеві МОЛОТОВУ

Дорогий Вячеслав Михайлович!

В сім'ї вольній, новій, у сім'ї братських народів Союзу український народ впевненою і незламною ходою йде до комунізму.

В далеке минуле відійшла його гірка доля. Немає України — колишньої царської колонії, де гніт і свавілля панували з особливою силою, де кращі люди висилались на каторгу і поселення, де одним розчерком пера царських урядовців знищувалась культура.

Є вільна Україна — країна, де як сталь міцний соціалістичний лад, де квітне нове, небачене життя.

Давно вже відзвучали на нашій землі пісні туги і суму.

Ім на зміну прийшли горді пісні народу-переможця. Перекатною луною розносяться вони над тучними полями, пахучими садами, над містами, заводами, шахтами і селами квітучої Радянської України.

У них наш народ славить того, хто створив його прекрасне життя, хто веде країну від перемоги до перемоги, чие ім'я з величезною любов'ю вивчається скрізь:

«Бо ім'я це — щастю
Людей провідник,
Про Сталіна пісню
Співа робітник».

З ім'ям Сталіна на вустах наш народ вершить великі діла.

У тісній братській дружбі, в нерозривному союзі з великим російським народом український народ завоював щасливе життя. Невід'ємна складова частина великого СРСР — Україна перетворилась під мудрим випробуванням керівництвом ленінсько-сталінської партії в незламний форпост країни соціалізму на заході.

Пишним цвітом розцвіла Україна під яскравим сонцем Сталінської Конституції. Буйно колосяться її колгоспні поля, гордо піднімаються до неба труби фабрик і заводів, росте соціалістична по змісту, національна по формі культура, ростуть її люди — знатні майстри труда, сталінські вихованці, і в своєму щасливому житті український народ не забуває тих, хто надавав кращі свої роки і життя за благо народу, хто кликав його до перемоги, чий невгасаючий дух був прикладом.

Сьогодні ми шануємо пам'ять геніального сина українського народу, врятувавши його долі, борця за його волю, поета-революціонера Тараса Григоровича Шевченка. Разом з нами шанують його пам'ять і всі народи нашої невідчужної країни — від Балтики до Владивостока, від далекої Півночі до

теплого Півдня, бо Шевченко разом з кращими представниками революційної демократії Росії — Герценом, Чернишевським і Добролюбовим — збуджував їх до боротьби і закликав їх:

«Громадою обух сталить
Та добре вигострить сокиру».

Шевченко близький народам СРСР, він дорогий їм, як полум'яний борець за краще життя.

Презервні троцькістсько-бухарінські виродки і буржуазно-націоналістичні агенти фашистських розвідок, які намагалися відірвати Україну від братської сім'ї народів СРСР, прагнули віддалити Шевченка від народу, фальсифікуючи його творчість, вони хотіли використати його ім'я для своїх мизантропних цілей. Не вийшло! Грізний народний гнів змінив їх з лиця землі, розгромив їх кубла і поет-революціонер у всій могутності правдивого слова представ перед нами.

Шевченко — наш. І міцно живе його пам'ять в серцях трудящих нашої батьківщини:

«І мене в сім'ї великій,
В сім'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом».

Ці слова знайшли найживіший відгук у великій сім'ї визволених народів Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

День 125-річного ювілею з дня народження поета є днем торжества ленінсько-сталінської національної політики, є днем єднання всіх народів нашого великого Союзу.

В цьому єднанні росте і міцніє наша могутність. В цей урочистий день ми — представники робітників, колгоспників, радянської інтелігенції квітучої України, разом з дорогими гостями братських республік — шлемо Вам, громадянам Радянського уряду, найближчому соратникові великого Сталіна, палкий братський привіт і запевняємо Вас, що під керівництвом випробуваного соратника товариша Сталіна — Микити Сергійовича Хрущова український народ докладне всі сили в боротьбі за остаточне торжество великої справи Леніна — Сталіна, за повне торжество комунізму.

І якщо ворог насмілиться зазіхнути на наші кордони, якщо фашистські гноми спробують напасти на нас, то вони на ділі переконаються, що могутньо може битися в рядах сім'ї вольної, нової, український народ за свободу, за торжество справи Леніна — Сталіна.

Хай живе наша квітуча незламна соціалістична батьківщина!

Хай живе уряд першої в світі соціалістичної держави робітників і селян — його глава — вірний соратник товариша Сталіна — Вячеслав Михайлович Молотов!

Хай живе наш великий батько, вождь, друг і вчитель, наша гордість і слава — великий Сталін!

Привітання прийняте на урочистому засіданні, приуроченому 125-річному ювілею Т. Г. Шевченка, в Київському театрі опери та балету ім. Т. Г. Шевченка.

«Комуніст», 9 березня 1939 р.

ГОРЬКИЙ ПРО ШЕВЧЕНКА

«Шевченко — все знав, або, принаймні, — все почував: ще юнаком він, глянувши на життя народу оком поета і провидця, — вигукнув:

І день іде, і ніч іде.
І голову схопивши в руки,
Дивуєшся, чому не йде
Апостол правди і науки!

Тарас Шевченко — кріпак поміщика Енгельгардта, до 9 років він жив, так би мовити, на вихованні й утриманні самої природи. З 11 років, навчившись грамоти у дядька, він служить у попа погоничем волів, потім — працює з малярами, пасе овець, потім служить в Енгельгардта кухарем і козачком.

Енгельгардт віддає його в учні до художника в Пітер. Літератор Гребінка, помітивши у хлопчика талант, вирішив влаштувати його в Академію. Намагалися викупити Шевченка з рабства, але невдало, хоч клопотались про це знамениті художники тієї епохи — Брюллов, Венеціанов і знатна людина — Жуковський. Брюллов, їздивши у Звенигород до поміщика, сказав про Енгельгардта: «Це найбільша свиня, яку я бачив до цього дня».

Шевченко впав у відчай і ледве не покінчив самогубством.

Нарешті, у мене немає «Кобзаря», і ми не можемо почитати задушевних віршів цього поета, у якого, на жаль, мало вчилися наші поети, як треба сприймати і почувати народне життя, як широко треба брати його.

Діяльність Шевченка-живописця теж варта згадування, бо він був учителем знаменитого і першого російського жанриста Федотова, що поклав початок школі російських художників-реалістів.

Ця людина жила в один час з Тургенєвим, Толстим, Некрасовим, Пісемським, Григоровичем, з усіма стовпами російської літератури, і всі вони нічого не змогли зробити для полегшення його тяжкої долі — але це пояснюється їх безсиллям і гнітом, що тяжили над ними.

А чому він, Шевченко, залишився невизнаний ними, чому його не читали і не оцінили, — цього я не вмію пояснити.

Тим часом він вартий високої оцінки саме як перший і справді народний поет — який не викривляв суб'єктивними додатками народних дум і почуттів.

У його скаргах на особисту долю — чути скаргу всієї України, в його спогадах про козацьку волю — ви відчуєте спогади всього народу.

Він не говорив, як Некрасов, якого теж часто називають на рідним :

«Пожелаем тому доброй ночи...»

Це — іронічне побажання, звичайно. Але гірка його іронія викликана у Некрасова свідомістю відокремленості своєї від народу, відчуттям самотності — почуттями, яких не знав Шевченко, духовно близький своїй рідній Україні».

„Комуніст“, 28-III 1938 р.

Аполлон Майков

На білій замілі Каспійській, у пустелі,
По каторжнім труді співець одпочивав.
Навкруг ні кущика, ні згірка, ні оселі...
Лиш Каспій бризками страждальця освіжав,
Лиш Каспій повертав співцеві творчі сили...
Ось душу в'язневу натхнення окрило,
Спахнув погаслий зір... Поспів'я на устах...
До рідної землі він руки вже простяг,
Немов до матері, і очі звів до бога...
Та двоє вартових вже бачать — буде гріх!
Відводять вже курки, одставили вже ногу,
Готові стрелити, щоб перший вірш поліг
І щоб у кріпості збить військову тривогу.

Переклав І. Вирган.

Янка Купала

ПАМ'ЯТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Од господи до господи,
Од хати до хати,
Дзвенить кобза до народу
Про велике свято.

Уся чисто Україна
Кобзаря вітає —
Свого батька, свого сина,
Добре споминає.

Бо кобзаря пісня чиста
Од краю до краю,
Плине вольна, урочиста,
Перешкод не знає.

Сам він витерпів доволі
Кривди та боління,
Та не зрадив він ніколи
Волі та сумління.

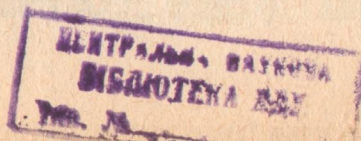
Дух збудив свого народу
Своїм гучним словом,
Научав любить свободу
Рідний край і мову.

Його батьком охрестила
Україна здавна.
Будь же й нам ти батьком милим,
Українець славний.

Плине в даль твій спів чудесний
По шляху не вузьким, —
Відголос найшов почесний
В серці білоруським.

1908 р.

Переклав з білоруської
Ст. Крижанівський.

Антон Сова
Antoni Sowa¹

ДО БРАТА — ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Люду син — пророк народний,
Круг чола твій лавр не меркне,
Як твій роздум благородний,
Як пісні твої безсмертні.

На тобі вінок подвійний,
Він чудовий, хоч кривавий —
Бо не йшов ти на клич слави,
А на крик братів невольний.

Ім замкнули в горлі подих,
Навіть стогони їх — злочин!
Ти в слова відбив пророчи
Крик, що рвався з уст народних.

Ти страждав і плакав, доки
Кожне слово виростало —
Тільки почуття високе
Груди від ваги звільняло.

Глянь, пророче, — слів крилатих,
Як і сонця, не сховати!

День засяє над землею —
Кату слова не згасити;
Слово правди є святее,
А поет — його служитель —

Вже до гроту сонце бризка
В темнї, холод, вогкий бруд,
Вже година волі близько,
Раз пророків родить люд.

1858 р.

З польської переклав
А. Шмигельський.

¹ Антон Сова (Едуард Желіговський) — відомий польський поет, що був на засланні разом з Тарасом Шевченком. Вірш вписаний рукою Сова в „Журнал“ (щоденник) Шевченка.

Микола Пічугин

ДРУЗІ

Оповідання

— Будьте ласкаві, чекають! — камердинер поштиво розчинив двері до кабінету. Назустріч від столу підвівся Городецький, — рядний, виплеканий, люб'язний.

— Прощу, прошу, Тарасе Григоровичу, нарешті! Пробачте, прогий, що потурбував!

Обнялися, ніби не бачились роки.

— Що трапилося, Сергію Петровичу?

— Та що ж робити, як ви не показуєтесь? А сьогодні саме пришевецькі запрошували на вечірку і неодмінно з вами, отож увелось спішно по вас посилати...

— Дуже мило, але ж я дістав запрошення...

— Звичайно, та я про всякий випадок... Пробачте, мушу йти дописати управителеві. Просто біда! Бодай би швидше зв'язали з селянами, хоч як, аби кінець...

— Чого б ото вам поспішати?

Господар навіть не відчув іронії.

— Бо у них у голові все догори ногами стало. Фантазії! Чудоба! Важко з ними, як собі хочете...

Писав нескwapно, твердо. Брезкле обличчя потемнішало, міцно улені вуста випнулися. Мабуть розпікав управителя і своїх пригівських підданців, що їх ото опанували фантазії. Непогана родина Городецький, хоч пан з діда-прадіда. Знаний за лібе-ла, із своїми кріпаками не сварився досі, за розкріпачення боїть душею. Та ось тепер наприкінці, здається, розплюються. Певно, душа, — ота, що за розкріпачення, — не в ладу з тілом: кохане, вибагливе, воно ніжилось у просторому шовковому нафроті з хутряним коміром, кокетливими бархатними закатами, шеннями й китицями. Важкий шовк переливався на світлі лампи мою кармазинових тонів, сизиною полискував на складках. Все у кабінеті — дуб, шкура, бронза, — все лискуче, зручне, проге. Як то воно буде після розкріпачення? Та, певно, так буде!

Мелодійно і дзвінко цокотить англійський годинник під скля-м ковпаком. У покої затишно, тепло. За подвійним склом ві-н — темно. Там вітер. Ще досі горять щоки від свіжості. Шев-

ченкові душно,—натопили немов у парнику. Та воно й справ парник, і Городецький у своєму теплому шлафроці — оранжерейний овоч, жирний і блідий...

Городецький склав листа, запечатав конверт, подзвонив. Раз нечутно увійшов камердинер.

— Відіслати зараз! Вдягтися мені...— не дивлячись на слугу, розпорядився Городецький, і пояснив Шевченкові: — Допіру прикинувся, до шостої ранку нове шампанське у Дюссо пробували, рекомендую...

Камердинер обережно розв'язав шовкові шнури шлафроці. Запинаючи нічну сорочку на ожирілих грудях, Городецький поспішно, немов соромлячись, пройшов до сусідньої кімнати.

— Все тіла набираю,— зітхнув він вже звідти.— Доведеться влітку водою десь у німців полікуватися.

— Краще на село поїхали б, полювати, по лісах та болотах походити.

— А на селі тепер не до полювання...

Шипів пульверизатор. Запахло духами. Затурбований камердинер увійшов, узяв із шафи сорочку, розправив її на руках, струсонув,—дмухнуло свіжим, тонким ароматом,—і блиску біле полотно оболочком попливло у двері. Шевченко посміхнувся. Камердинер не прислужував, він служив. В тому, як він возив сорочку на руках, було щось від культу. Такий слуга, який і не подумав уголос:

— Я замолоду дуже любив похизуватися... І білизну дуже любив. Та милішою була мені завжди ота сорочина, що сестра Ярина подарувала...—Городецький не озвався, не чув.— Сіра, самотканної товсткы... З невідбитою кострицею... Скупа мейсєрська жечка,—не було сердешний часу і погантувати. Соромилася, давала...

Городецький повернувся до кабінету чепурний, посвіжілий. Випещеними рученятами поправив ревери бездоганно пошитого сюртука. Далі пішло швидше: Городецький раз-у-раз простягав руку кудись убік, знов не дивлячись,—колись отак Енгельгардт не помічав козачка Тараса,—а камердинер подавав йому новий вичок, жовті рукавички, черепаховий лорнет. Він таки правдивий, чин коло свого пана, оцей поставний, літній вже чоловік поважний, витриманий і поштивий,—зразок дресирування. Мало помордувалися, поки навчили сільського хлопця обряжати пана. Ще й тепер у очах камердинера крізь уважність мигтєвий страх. Та, коли глянув на Шевченка, майнуло щось своє, людське. Думка? Турбота? Біль? Це не обходить пана, бодай ліберал, він готовий і дозволяє накинути на себе боброву шубу та рясно чинити двері.

На пристойній, строгій Конюшенній вже почувалося перше весняне безладдя. Відлига розтопила сніг. На смоляних тор

оліскували калюжки. Капотіло з дахів. Чудесно прогулятися мішки у такий вечір. Візник, що чекав коло під'їзду, сіпнув віжки каретка, модного шоколадного кольору, потихеньку покотилася по панам, які простували тротуаром.

— А в Парижі тепер дерева зеленіють на бульварах,—мрійливо згадував Городецький.— Їхати треба, та ось затримують...

Він сановито виступав, ласкаво поглядав на дам. Парижанин! Учорв'ї баки розкинулися на бобрах. Кволе проміння ліхтарів мерелівалося на шовку циліндра. Соковитий баритон воркотів:

— Навесні, знаєте, російського туриста опановує особливе потугтя: тягне туди, де більше сонця, де природа діяльніша, квітучіша...

— Просто кажучи,—за кордон, до солодкого безділля. Дома, бач, тепер неспокійно: то ось мужиків розкріпачують, то ще ось, а там — солодке забуття і батьківщини дим не смердить...

— Ну, то ви надто... Природне прагнення сонця...

— Невже нашим лібералам нема діла дома? Адже кожний має зараз має значення. Це ж люди впливові, сильні, хіба не могли б вони підштовхнути отой комітет, що опрацьовує проект закріпачення. А втім, годі про це й балакати!

— Маєте рацію, Тарасе Григоровичу! Таки Ростовцівський комітет дуже відволікає. Усіх збиває з пантелику: і нас, і селян. Не знати на яку й ступити. А з селянами тим часом гризота...

— Чи не більша їм з вами? Он я своїх родичів ніяк не впливаю від Фліорковського, бодай йому...

— Це справа двостороння. Знаєте, складні правні взаємини так легко розв'язати...

Та Шевченко вже не слухав. Похмуро дивився на мокрі ліхтарі, що мигтіли під вітром, на сиві березневі хмари і мовчав.

Семен Михайлович Барішевський зустрічав гостей у дверях альні. Чемна дрібнозуба усмішка, м'яке білорожеве обличчя, завжди нагадувало Шевченкові молочну телятину.

— Чекаємо, чекаємо! Забули ви нас, Тарасе Григоровичу. Тетяна Петрівна турбуватися навіть почала...

У вітальні рясно.

— Сьогодні у вас, Тетяно Петрівно, вся російська література в руках!

Господарка впевнено схилила гарну голову на зауваження Городецького, мовляв: здається, завжди так.

— А української літератури не помічаєте? — пожартував Озерський, — невеличкий, з ріденькою гривкою.

— Українська прийшла зо мною,—Городецький показав на Шевченка.

— Викрутився! То добре, що Куліш вас не чує,—він вважає за половину, та ще й більшу української словесності. Ох, дивіться сюди — сама жовч. А на мене лютує, як би ви

знали, Тарасе Григоровичу! Не хочу до свого журналу його «Кліїв» брати.

— А чому не хочете? Цензура ж дозволила.

— Хай у своїй «Хаті» друкує.

— Отак! Мабуть, панам Кочубеям та іншим вельможним до смаку? То б ви моїх «Гайдамаків» і поготів не взяли?

Білозерський зніяковів.

— Зовсім ні... От вас, Тарасе Григоровичу, дуже прошу дайте щось своє до першого числа «Основи».

— Чи не забагато честі для мене?..

Городецький не відходив від Шевченка — уважний, фамільярний і докучний. Посадив, ніби хворого або діда, на канапу і сам уместився поруч. Схиливши голову, Шевченко трохи сів, лоба, роздивлявся довкола. Навіть тепер, за два роки після виходу з заслання, впадала у вічі зміна у зовнішності товариства. Вишуканий, манірний силует франта сорокових років зник — фронт поступився перед солідним буржуазним сюртуком; баки на обличчях чоловіків щось бульдоже — вони починалися з вусів і звисали, як варги. «Ось-ось гавкне», всміхнувся, дивлячись на кирпатого добродія, що привітно вискалювався дами. Затягнена у стані дама на всю канапу розпустила пишні криноліни з воланами. Кільця воланів повторювались у викривлених контурах канап, столиків, дзеркал, у ліпленні плафонів. Спокійні вигнуті лінії створювали враження обмеженості й тишки; кольорові плями туалетів м'яко лягали на резедовий меблів та шпалер.

Коло Тетяни Петрівни упали банькати Пісемський Анненков — естет і гурман, з негарними грубими вустами. Діти сиділи коректний Жемчужников, Дружінін, отой пашекувався Білозерський, жовчний Куліш... Чекали ще Тургенева. Тетяна Петрівна турбувалася, — невже забув? Чи трапилось щось. Швидше б сходились, тоді попросити Пісемського прочитати нову п'єсу. Ще непокоїв її новий репетитор: він, правда, поводитися цілком пристойно, та іноді дещо гоструватий був, не запросити ж — було ніяково, бо мешкав він тут таки у Білозерських... «Треба сказати чоловікові: хай стежить», — вирішила Тетяна Петрівна, оглядаючи білявого юнака, що сидів осторонь і жадібно вдивлявся в Шевченка: смішний хлопець, мабуть, все життя вбирає в себе образ Кобзаря.

А Кобзар сидів огрядний, міцний. М'яке світло олійних свічок лилося по великому чолі, ясніло в очах. Спокійний, лагідний він, проте, білявому юнакові здавалося чомусь, що від похолови, від усієї кремезної постаті повіває смутком. І сусідка юнакова, що певно уперше побачила Шевченка, зауважила.

— Поет подібний до своїх віршів — простих, милих і смутних. Друга заперечувала:

— О, ні! Згадайте його страшних «Гайдамаків». Але справді, дуже хороша людина. Його люблять!

Стриманий гомін стояв у вітальні. Розмовляли про звичайні речі. Однаково. Одною думкою і в один голос. Ніби оркестр грав під сурдинку і в унісон. Шевченкові здавалось, що ніби він заговорив, його голос дисонував би. Та й нема про що говорити, краще слухати. Ось Дружінін потихеньку розповідає про витівки Безрилого, — так підписував свої фейлетони Пісемський. Було, справді, смішно, і всі сміялися. Посміхався і Шевченко. Любив товариство. Любив сміх, світло, музику. Але останнім часом легка веселість не часто приходила до нього. А втім, не нудно. Звичайна собі вечірка. Будуть співати, або читати. Лише надто багато квітів: у кутку цілий гайочок оранжерійних рослин: жирнозелені рододендрони, перісті азалії, троянди, витутні камелії... Не вистачає повітря. Підійшов Макаров, давній приятель Шевченка і родич Городецького.

— Ну що, як там? — запитав він, значуще подивившись на місіс Городецькому.

— Нічого, нічого... Все уладнається, — Городецький швидко заговорив до сусідки.

Макаров повідомив:

— Сьогодні дістав листа від вашої доні названої.

Шевченко зрадів — давно не мав звістки від Марка Вовчка, сина Маркович.

— Власне кажучи, — казав далі Макаров, — не листа навіть: шість рядків на клаптику, і ні числа, ні місяця, ні міста, ні й хвилиночки вільної немає. А до того, дійсно, як каже Тургенев, — «непостижимість» її вчинків перевищує всі міркування самих відважних розумів... Емансипація емансипацією, проте вічне дамське в крові у жінок... Пробачте, пані, але так кажу, — він розвів руками, ніби страшенно шкодував.

— Що ж пише Марія Олександрівна? — допитувався Шевченко.

— Все ділові доручення: до Білозерського, Куліша, до Тургенева. Казав Іван Сергійович, прислала йому російську повість. Він буде тепер Вовчок разом і українським, і російським сучасником, як ви, Тарасе Григоровичу.

Вечірка, безперечно, удалася. Все йшло як слід, Тетяна Петрівна примирилася навіть з відсутністю Тургенева і вичікувала нагоди щоб запросити Пісемського читати. Аж тут почалися, зовсім несподівані й досить неприємні події.

На той час розмова пожвавилася. Ішлося про речі дуже важливі, а для багатьох з присутніх навіть особисто важливі, — про незгоду в редакції «Современника». Казали, що Некрасов цілком підпав під вплив нових людей — Добролюбова та Шевського, — що старі літератори один за одним уходять в «Современника»: пішов Дружінін, потім Толстой, тепер ось Тургенев іде...

— Так, це вірно, — підтвердив Анненков, близький приятель

Тургенева, — Іван Сергійович відмовився дати Некрасову не роман ...

— Хто ж залишається тепер у «Современнику» — Некрасов та Панаєв?.. та семінаристи?..

— Як собі хочете, але я простісінько не терплю семінаристів писанини Добролюбова — ні блиску, ні стилю ...

— Зате мисль є. Правда, ясна, корисна, — це найкраще.

В оркестрі, що досі награвав під сурдинку, зазвучав новий голос, різкуватий, проте свіжий. Шевченко тільки тепер помітив білявого юнака. А той правив далі: — Та й стиль, звичайно. Лише він, дійсно, не досмаку нашим естетам ... Особливо того торкається вістря Добролюбовської критики.

— Мабуть, не вістря, а довбня, — звисока кинув до нього Городецький. — А втім, пробачте, може вас образила моя недовбня до семінарського стилю?

— Що ж діяти, — знизав той плечима. — Про смаки не сперечаються.

— Певно, прихильник точних наук і антиестетичної естетики пана Чернишевського?

— Так, і естетики Чернишевського. — Спокійний, ледь помітний смішкуватий тон дратував Городецького.

— Отже ви за нову групу у «Современнику» і проти Тургенева? — спитав Пісемський.

Тетяна Петрівна неспокійно перезирнулася з чоловіком: серед друзів і прихильників Тургенева, це запитання здавалося трохи навмисним, немов юнака викликали на спірку. «Що бити?» — допитувалися її прекрасні очі. «Ей-ей, не згадуй тільки я невинний» — відповідав розгублений погляд чоловіка.

— Проти Тургенева?! Аж ніяк! Найкраще було б — не згадувати його у новому складі «Современника».

Господарка легко зітхнула і чарівно посміхнулася до редактора.

— Але, — не вгавав Пісемський, — у його очах замигтіли каві вогниці. — То було б, але як воно є? — мовляв, як то виглядає, юначе ...

Юнака роздратував допит, він похмарнів і глянув так, ніби усмішка Тетяни Петрівни вмиє згасла. Проте білявий не відповів.

— А є, як є, — несподівано втрутився Шевченко. І до того ж, ніби до себе: — і таки шкода, що сталося саме так. Але би не пуратися молоді, бо йде вона правдивим шляхом ...

Саме час було покласти край небезпечній бесіді, — Тетяна Петрівна рішуче підвелася:

— Годі, панове, літературних розмов! Ходімо краще до Наташа хоче нам заспівати ...

Дами посунули за нею, і за мить у вітальні залишилися тільки чоловіки. Білявий підійшов до Шевченка:

— Дякую, Тарасе Григоровичу, виручили, бо я різонув би того Безрилого і вийшло б нехороше ... А ви відповіли чудесно. Немає жадної шкоди, бо ви молоді, любите ...

Рука білявого тверда, потиск міцний, щирий. Шевченко задержав її в своїй руці.

— Славна молодість тепер — смілива, чесна ...

— Надто, може, смілива, — зауважив Макаров.

— Знає життя, правду його знає ...

— Дуже вузька її правда.

— Ваша ширша? — насмішкувато запитав білявий Городецький. — Або красивіша, так? Ви ж бо естет, звичайно, як годиться лібералові?

— Щодо лібералів, то не вам за них судити, молодий чоловіче, бо вони бачили в житті дещо, і стояли перед такими проблемами, яких ви, може, й не побачите ніколи.

Бурхливого сорок восьмого року Городецький потрапив до революційного Парижу. Щоправда, барикади були далеко від нього, але гук боротьби не дуже турбував його, проте, згодом він натякав друзям на свою причетність до подій. Чи не вгадав про це юнак, бо влучив саме в око:

— Те ми знаємо, що найхоробріші з наших лібералів, колись, несподівано для себе, побачили червоний прапор, але тоді ж так лякалися, що й досі бояться. Страшно навіть уявити, що буде з ними під час, не проти ночі казати, якогось руху селянського часу. Зразу, мабуть, заголосять: «Різок! Солдатів!»

Городецький спалахнув:

— Забагато дозволяєте собі, молодий чоловіче!

Дивлячись просто у вічі, юнак насмішкувато спитав:

— Чому саме ви образилися, не розумію? Адже я нікого особисто не зачіпав. Кажу взагалі про лібералів-поміщиків, які мають дві душі: ліберальну, так би мовити, придбану, й прирочену, що жахається: ну, як ото, мовляв, зразу звільнити мужика, до чогось треба ж було б прикріпити його.

— Саме так і гадають оті ліберали, — буркнув Шевченко.

Повернувшись спиною до юнака, Городецький узявся вже до Шевченка:

— Здається мені, Тарасе Григоровичу, що ваш виступ на захист молоді був не досить слушний, пробачте на слові ... Принаймні необережний, — маєте ось наслідки. Тим паче, що насправді чи ви справді поділяєте переконання нашого молодого покоління ...

— Саме? — глянув на нього Шевченко.

— Чи треба пояснювати? Бігати із смолоскипом у порохівні, провокувати вибух в той час, коли доцільніше було б пом'якшувати, полагоджувати взаємини між суспільством і урядом ... А що вони роблять? «За сокиру!» — чули таке гасло? Це ж вони від Герцена вимагають: «До сокири закликайте Русь!»

— Так, так ... До сокири, кажете? Так,— потакував Шевченко і ніби до себе почав:

... Добра не жди,
Не жди сподіваної волі —
Вона заснула ...

У кабінеті стало тихо.

... Цар Микола
Йі приспав ...

Раптом підвів голову, очі спалахнули, дзвінкий, чистий голос ударив у стелю:

... А щоб збудить
Хиренну волю, треба миром,
Громадою обух сталить,
Та добре вигострить сокиру ...

— Хіба не так? — спитав він вже звичайним тоном, тільки очі поблискували ще.

— Браво! — не зовсім щиро виголосив господар і підвівся. Ходімо, панове, до кабінету, чудові сигари достав учора ... У думці додав: «Добалакалися, чорт би їх узав з отією політикою!..» — Ходімо!

Але диверсія Семена Михайловича успіху не мала, супротивників вже забрало за живе.

— Е, то поезія! — презирливо озвався Городецький. — Я поетичний вислов, це ще можна зрозуміти, хоч для мене й не сподівано, Тарасе Григоровичу, признаюся. Невже ви справді сокиру, за бунт «безсмысленный и беспощадный»? Не розумію. Нехай оті семінаристи, чи хто там ще, скаженіють, але ж я причини у вас закликати до ... бунту ... Гадаю, нема їх. Тепер нові часи, кривда, що вам заподіяли, виправлена, у вас є воля, щоб жити, творити. І творити вже позитивно. Чи варто писати отакі запальні речі в той час, як можна і слід допомагати урядові у великій справі наступного визволення?..

— Обдурення, а не визволення, — роздратовано кинув Шевченко.

Городецький ображено розвів руками:

— Ви надто вузько дивитесь ...

— Звичайно, не так, як поміщик.

— І невіжжє ви, Тарасе Григоровичу, не розумієте, що за дамаччина, пугачовщина повинні залишитися далеко позаду, сто років прогресу пройшли ж даремно ...

— Сто років прогресу! Сто років! — Шевченко вдарив кулаком по поручні крісла. — Та лише годину тому ви ладні були гукнути на своїх чернігівських кріпаків оте саме: Різок! Сокира! Датів!.. Ось ваші сто років прогресу! — Шевченко заходив у кімнату, заклавши руки під поли сюртука. — Прогрес! Хоч би крилися за красиві слова.

— Киньте, Тарасе, — втрутився Макаров. — Цур їм пек, отим панам лібералам, — він підморгнув Городецькому.

— Справді, панове, ходіте, — зрадів господар з підтримки. Обнявши співчутливо й заспокоююче стан Городецького, він вів гостя геть далі від гріха і все було б гаразд, якби не отой довгий репетитор, що весь час глумливо посміхався, стежачи за Городецьким.

— Коли б тільки крилися, — озвався він, і Городецький враз утихнув. — Але ж до шахрайства вдаються. Чули, може, Тарасе Григоровичу, як дехто з таких панів цілком ліберально, не чекаючи ніяких указів урядових, самі відпускають на волю селян не за гроші навіть, а так ... Тільки земельку залишають собі.

— Ще б пак! Це ж Фліорковський, отой мерзенний з своїми ратами отаке хоче вчинити. А потім своєю землею, мов за моргом, давитиме їх.

— От - от! І уявіть собі — іноді селяни навіть і на це йдуть на початку, та отямившись починають вимагати землю. І от тоді вступають на кін різки й солдати. Хіба не так, пане Городецький?

Той аж сіпнувся.

— Василю Івановичу! — зарепетував господар. — Це ж про що скандал!

— Що саме скандал? — У голосі юнака забриніло оте саме, чого побоювалася Тетяна Петрівна.

— Ну, навіщо це? І потім, я забувся, — Тетяна Петрівна росила вас на хвилиночку ... Дуже прошу, пробачте ... І як це забувся!

Юнак глянув на Шевченка, посміхнувся й пішов.

— Слухайте, де ви такого дістали?! — посміхнувся кисло Макаров. — Це ж підпалювач якийсь.

Господар, радий, що може перевести розмову, перепрошуюче розвів руками:

— Непоганий хлопець і викладач чудовий, але дійсно ... дивний образ. Доводиться таки через нього лупати очима ... Хай ото раще з дамами сидить, він з ними говорити не вміє, то мовчати. Ходіте й ми, Наташа сьогодні у голосі, чуєте.

Із залу ринули блискучі багатодзвонні акорди, лунало ясне опрано:

Нет, нет, нет, нет ...

Я вас любить не стану ...

— Ач, як здорово! Ходіте, Тарасе, аплодувати ...

Але Шевченко вп'явся очима у Городецького: «Турботи й марга на селян ... лист ... ніякова розгублена відповідь на запитання Макарова допіру ... зрештою отой натяк юнака, що живучи тут у родичів Городецького, щось чув ...»

— Невже-це ви із своїми кріпаками ... отак?

— Пілітки! Брехня! Слово честі! Ось і Макаров знає ...

— Так, так, ходімте лишень,— умовляв Макаров.

— Та де там...— голосно міркував Шевченко,— якби інакше було, чесно, то вже всі горобці кричали б про таку шляхетність! А солдатів таки покликали?— через плече звернувся він Городецького.

Той випростався, затятий, ворожий:

— Зрештою я не повинен давати вам звіт. І не вам судити мене з моїми людьми...

— Он як! Це ж гірше Фліорковського,— той хоч не вдавав себе ліберала,— він таки собі звичайнісінький живоглот і мототник...

— Тарасе! Тарасе Григоровичу!— кинулися до нього Макаров і господар.

— Не турбуйтеся, панове,— я не надаю ваги словам, що зараз може вимовити... пан Шевченко...— згорда кивнувши, Городецький подався геть. Слідом за ним і Семен Михайлович.

— Схаменіться, Тарасе! Це ж сором! Образити людину!

— А ви уявляєте, що через цю людину там, може, різкають полосуєть всіх! Катують... Мордують!

— Та нічого там нема... І то ж не він викликав, а увчальник... Треба ж тверезо дивитися на речі. Ви такі односторонні! Ах, як це прикро! Не такий же він поганий... І до вас завжди добрий був.

— То я повинен підбіхувати йому?.. Чи я запродався комусь?

Раптом двері розчинились, Семен Михайлович зупинився в порозі.

— Тарасе Григоровичу, Толстие приїхали, графиня вас бачити хоче.

Шевченко провів рукою по чолі, отямлюючись. Тільки тепер він відчув, як скажено калатає серце, аж руку притис до боку, втамовуючи біль.

— Сідаймо вже за стіл... Покиньте! І охота людям, спокійно сидіти, кров псувати. Таку ікру від Єлісеева прислали! І тільки через отого дикобраза...

Він підхопив обох під лікті і потяг за собою.

Вечір Шевченко ледве досидів. Дуже розходилося серце. Краще було б зразу ж таки поїхати геть додому, щоб і не чути нікого. Та графиня ж чекала. Сидячи за столом, вловив цікавлені погляди,— певно, Макаров уже розніс про сутичку, поглядали і на Городецького. Той сидів насупроти і зору підводячи,— навіть черево, обтягнене світлим жілетом з перламутровими гудзиками, виглядало ображено й гоноровито.

При першій нагоді Шевченко розпрощався. Його турботливі проводили господарі і друзі. Семен Михайлович подав шапку, а Тетяна Петрівна власноручно поправила шарф і прохала берегтися від вітру. І господарі, і Макаров з Білозерським старалися

уважали, що, мовляв, нічого не трапилось особливого. Але виходячи, Шевченко майже фізично відчув, що всі чекають: коли ж, нарешті, закриються за ним двері.

І тепер, їдучи темними поснулими вулицями, здригаючись від пронизливої вільгості, він аж кривився— уявляв, як зараз у Барішевських його лають, жаліють, вибачають і знову лають. «Заблукав Тарас. Невдячний Тарас! Бракує широкого погляду. Бідний, хворий, нещасний!».

Нехай! І за діло! Злісно вилаяв себе самого. І за те, що дав привід отакому Городецькому чи не в ментори лізти, і за те, що тягнеться до них: друзі ж бо. Друзі! Хіба не зрадили вони колись? Хіба не зраджують зараз, втішаючи Городецького? Не зрадять ще?.. Може, з усіх є тільки одна благородна душа— графиня, визволителька. А втім, чи не її чоловік, як президент Академії, є наглядачем за неблагонадійним художником Шевченком?

Гірко, ніби полину з'їв. Тому й мова гірка. Та чи вони розуміють? Ніколи не розуміли, бо завжди були чужі: вони— паніччі, він— мужик. Прірва! Не помічали її, а вона росте й росте, розводять їх далеко і назавжди. «Здурів Тарас!» «П'яна мушкетерка!»— гукнув колись Куліш. Брехня! Лише не до них його мова. Або вчора у Курочкіна,— з яким запалом слухали саме оцей вірш, що тут викликав обурення... То бо справжня юність! Не їхня оранжерейна молодість, що одцвіла у вазонах по зашторених покоях, а непідкупна і бунтівлива як оцей вітер, що штовхає униз, по темному крижаному лоні Неві сиві вихри. Мчать снігові круті, розсипаються сухим порохом і знову піднімаються і летять за вітром, що сю ніч ламає десь у морі кригу, штовхаючи весну і повінь.

Санки вже зїхали з мосту, завернули праворуч і, побренькуючи дзвониками, покотилися до великого темного будинку Академії.

Грудень 1933 р.
Харків.

Володимир Сосюра
НА МОГИЛІ ШЕВЧЕНКА

Над широким Дніпром
У промінні — блакить
І висока і тиха могила.
В тій могилі співець
Незабутній лежить,
Що народу віддав свої сили,

Що народу віддав
Своє серце й пісні,
Свої мрії про зорі досвітні...
А навколо лани
В даліні, в даліні,
Розлетілись, як птиці блакитні....

На могилу приносять
Розкішні вінки
З пишних квітів садів України,
Короки дівчата,
Стрункі юнаки,—
І всміхаються гори й долини.

І щасливий Дніпро
Зустрічає дідів
І жінок — батьківщини окрасу.
І гримить «Заповіта»
Безсмертного спів
На високій могилі Тараса.

Спи спокійно, поет!
Україна твоя
Вже розправила крила орлині
Так, як мріяв колись
Ти в жагучих піснях,
На засланні, в тяжкій самотині...

Спи спокійно, поет!
Ми — нащадки твої,
Пронесем крізь віки твоє ім'я,
Крізь колючі вітри,
Крізь жорстокі бої,
Батьківщини сини незборимі.

Бо вперед нас веде,
Хто нам волю здобув
І розкрив золотими руками
Браму в щастя сади,
В далечінь голубу,—
Він сіяє, як сонце, між нами.

Де він пройде — цвіте
І співає земля,
Оживають пустелі безкраї,
Наливаються соком
Могучим поля,
Кожна квітка веселкою грає...

Слово скаже — і гори
З таємних глибин
Віддають нам скарби незлічимі...
Бо живе його слово
В диханні машин,
В кожному серці живе його ім'я.

Спи спокійно, поет!
Образ огнений твій
Не зітерти ні бурі, ні часу.
В більшовицькій сім'ї,
Славний, вольний, новий,
Ми тебе не забули, Тарасе!

К а н і в, вересень 1938 р.

Петро Дорошко
НЕВОЛЬНИК

П'ЕСА¹

ТРЕТЯ ДІЯ

П'ЯТА КАРТИНА

Вопетровське укріплення. Пустельна рівнина упирається в море. Піщана до-
га. При дорозі великий камінь. Одинок верба. Вдаліні на скелях вид-
ється укріплення. Тиха місячна ніч перед світанням. З боку укріплення до-
літає, сильніше пісня.

«Забілили сніги, забілили білі,
Ще й дібрівонька;
Заболіло тіло, бурлацьке біле,
Ще й голівонька!
Ніхто не заплаче по білому тілу,
По бурлацькому:
Ні отець, ні мати, ні брат, ні сестриця,
Ні жона його;
А тільки заплаче по білому тілу
Товариш його...

Від укріплення тихо йде Шевченко. Він сідає на камені при дорозі.

Шевченко. Пустельна ніч. А чарівна! А тиха...
Все спить. Аж чудно, що ніде не чути
Ні викриків ефрейтора, ні лайки,
Ані пісень солдатських, ні плачу.
Всі сплять. Лише мене у цій пустелі
Давно вже відцурався тихий сон.
Сам я не сплю, та вартові на кручах
Перегукнуться й знову замовчать.
Все спить. В цей час ніхто не потривожить
Оцю картину в місячному сяйві,
Мою самотність і мою журбу.
Напевно ніч така й така самотність

¹ Початок див. „Л. Ж.“ № 2, 1939 р.

Великому поету нашептала
Святі слова, божественні рядки...

«Вихожу один я на дорогу,
Сквозь туман кремнистий путь блистит.
Ночь тиха. Пустыня внемлет богу,
И звезда с звездою говорит».

Встав, хотів іти, але десь далеко забрехала пісня: «Тече річка невеличка
Шевченко закам'янів, а пісня все ближче і ближче.

«Ой у лісі, при дорозі,
Сухий дуб розвився...
Козак старий, літа пройшли,
А ще не женився.
Гей-гей, гей-гей, гей-гей, гей-гей!
Козак старий, літа пройшли,
А ще не женився...»

Іде старий солдат — Гриценко. Він побачив Шевченка, впізнав, кинувся
нього, обнялися.

Ст. солдат. Григорович!

Шевченко. Гриценко, друже любий,

Так ось де знову доля нас звела.

Ст. солдат. Тарасе, голубе, земляче славний,

Та все в неволі, все на чужині!

Шевченко.

На чужині. А я, почувши пісню,
Подумав, чи не в рідному я краї
На вольній волі? А чи може сон
Навіявся такий печально-тихий
На чужині? Та, мабуть, уже скоро
Почую знову рідне слово я
На батьківщині: прилетіла звістка,
Що воля десь мені іде.

Ст. солдат.

Дай, боже,
Хоч вам на волі свій дожити вік.
Коли ж це буде?

Шевченко.

Жду я, не діждуся
Коли вже човен привезе мені
Ту волю дорогу і довгожданну,
Але і вітер супроти мене —
Не з того боку повіває вітер,
Не скоро, мабуть, човен прижене.

Пауза.

Ст. солдат.

А вас коли сюди пригнали?
Вчора
Із купкою нікчемних офіцерів,
Яких сюди закинуло начальство
За п'янство непросипнеє.

Шевченко.

Ст. солдат.

Шевченко.

А вас?

За що ж із ними вас?

За непокірність.

За непокірність! Проростає ж зерно!
Ростить! Чіпляйтеся за ґрунт корінням,
Хоч за сухий, за кам'янистий ґрунт,
Та все ж чіпляйтесь... Виросте ще буря!
Гриценко! Чуєте? Зросте борня!
Бо той, хто мовчки увесь вік корився,
В покорі слова мовити не смів,
Уже підводиться і гнівний погляд
Лихих сатрапів наскрізь пропіка.
Рука, що вік на ката працювала,
Уже стискається в міцний кулак.
І вірю я, Гриценко, — скоро, скоро
Він упаде на голови катів.

Пауза.

Де ж ви були оці жахні всі роки,
Невже у тій пустельній домовині —
Фортесі Орській?

Ст. солдат.

Так, земляче, там.

Я пів життя отам терпів всі муки,
І пів життя мовчав. Та відтоді
Як я на цьому світі став самотній,
Як відняли у мене найлюбіших
І найдорожчих серцю, відтоді
Я зрозумів — покора не допоможе,
А ви мене учили непокорі —
І я навчився.

Шевченко.

То навчайте ж інших,
Щоб нас було багато — мільони!..
Де ж їх навчати?

Ст. солдат.

Шевченко.

Всюди, де народ.

Пауза.

Ви ще повернетесь на Україну, —
Там стогнуть люди у ярмі, в неволі —
Навчайте їх!..

Ст. солдат.

Ох, не вернуся я!
Якщо мене отут не закатують,
То старість доконає. Мабуть, скоро
Я упаду і більш не підведуся...
Та хоч і підведусь — не покорюся!
Учора не послухав офіцера,
А завтра при такій нагоді — вдарю!
... Ні, більш я не побачу України.

Пауза.

Шевченко. А ви за що? Давно вже?
Я? Давненько.
Із Оренбурга — просто по етапу,
Та просто в каземат. І допитали,
І в казематі мучили, і тут ось,
У цій пустелі, мучать, я ж — терплю.
Терплю та жду — коли прибуде воля!
Караюсь, мучусь тут, але не каюсь,
І — не покаюсь!

Ст. солдат. Сильна ви людина —
У вас незламне серце, мудрий розум,
От тільки щастя одцуралось вас.

Шевченко. Як би то одного мене — дарма б!
А то ж у всіх у нас украли щастя
Недолюдки. Та ми його здобудем!
Якщо не ми — сини, онуки наші
Народу щастя, волю відвоюють.
Я вірю в це.

Пауза.

Ст. солдат. А страшно в цих пісках,
А сумно ж тут та й сумно! Ніч яка,
Яка пустеля, ой, яка пустеля!

Шевченко. У цих пустелях я вже десять літ.
Самотніх десять літ! Сказати страшно,
А пережити! А перетерпіти!
Все мовчки вистраждати... Десять літ!
Родився, виріс у страшній неволі,
Посивів у неволі та й умру
Напевне у неволі, ще й солдатом.
От перейшов чистилище... Ні! Пекло,
Яким би можна й Данте залякати...

Ст. солдат. А хто він — Данте?

Шевченко. Був такий співець.
Він книгу написав про муки пекла.
Його прогнали з рідної країни,
Флоренції, яку він так любив.
А був іще співець, і теж вигнанець —
Назон Овідій, він любив життя,
Людей і волю, як життя любив.
Так Август - цар, язичник нечестивий
Загнав його від рідної країни
До дикунів. Але той Август - цар
Не боронив співцеві ні писати,
Ні малювати. А Микола - цар,
Наш християнський цар, жандарм всевладний,
Мені заборонив і те і друге.

Ст. солдат. Невже така провина в вас велика,
Що так карається?

Шевченко. О, провина!..
Якби я нелюд був і кровопивця,
Якби я різав, упивався кров'ю,
То і тоді б мені жажніше кари
За цю не вигадати. Сам сатана
З усім своїм пекельним трибуналом
Не міг би кари вигадати такої,
Це міг лише всхристиянський цар...

Пауза.

Аж десять років! У Новопетровську
Отут уже сім років замерзаю;
А Оренбург, а Орськ, а Кос - Арал —
Нудьга, самотність... Ось верба — це свідок
Моїх невольних днів, ночей безсонних,
Самотності моєї у неволі.
Я посадив її, сюди прибувши,
Тому сім років. Так вона зросла,
Зазеленіла, а моїй неволі
Нема кінця, та мабуть і не буде.
Ох, швидше б звідси, швидше...

Ст. солдат (тихо, мрійливо). Поклоніться,
Коли прибудете на Україну,
Полям, дібровам, срібноводим рікам,
Садам зеленим, дорогій землі,
Що ми по ній ходили молодими,
Що годувала хлібом нас. Вклоніться
Хаткам біленьким, любим землякам
Невольним та бездольним...

Шевченко. Поклонюся
І поцілую землю. Обніму
Всю Україну, до грудей притисну,
Поллю сльозами, серце їй віддам.
Нап'юсь води дніпрові святої
І заспіваю при ясній зорі
У тихий теплий вечір. Поклонюся
Хаткам біленьким, землякам убогим —
Невольним та бездольним. І піду
Разом із ними здобувати волю,
Шукати правди на землі...

Голос. — Гриценко!

Шевченко. Це хто кричить?

Ст. солдат. Це п'яні офіцери.
Вони мене послали по горілку,
А я затримався. Сюди ідуть п'явки...
Уже почули... Подождіть, я зараз
Заллю їм горла і прийду.

Шевченко. Ні, ні!

Іще мене побачать та покличуть,
Не хочу я у п'яний гурт попасти,
Я краще пережду отам за рогом,
А ви виходьте теж туди.

Гриценко швидко побіг. Шевченко хотів іти, але назустріч, до верби
ходять Ісаєв, Нещасний і Прибитков. Ісаєв упізнав Шевченка.

Ісаєв.

Ага!

Шевченко! Ти? Іди сюди Шевченко!
Давно не бачились, підходь, та вип'єш
У благороднім колі...

Шевченко.

Я... Спасибі,

Я поспішаю...

Ісаєв.

Що!

Нещасний.

Підходь! Підходь!

Шевченко.

Спасибі, дуже дякую! Не можу!..

Ісаєв.

Ну-ну, не можу! Підожди! Стій! Стій!

Шевченко швидко пішов.

А, так, тікати!? Я ж тебе примушу,
Ти будеш каятися... Черговий!
Гей, черговий!..

До Прибиткова і Нещасного:

Ви чули все панове,

Як цей Шевченко ображав мене,
Словами непристойними?..

Нещасний.

Так! Чули!

Ісаєв (дістає папір, олівець, пише).

За свідків будете. Я не дозволю
Честь офіцерську ображати. Рапорт!
Я рапорт коменданту!.. Черговий!.. (Пише).
Він нас усіх образив. Черговий!

З'являється черговий унтер-офіцер. Ісаєв віддає йому рапорт.

На віднеси негайно коменданту,
А вернешся, докладуй... Ну, бігом! (Черговий побіг).
Я покажу йому, як утікати,
Не слухать офіцера! Я йому...

Розташовуються під вербою. Уже зовсім світає.

Нещасний.

А ловко ти придумав — це ж він прийде
Миритися...

Ісаєв.

Го, так я й помирюся!

Нещасний.

Ну, а чого ж, ми з нього взяти зможемо
Добрячий могорич.

Прибитков.

Ви уявіть!

Нещасний.

Ні, ловко ти придумав. Просто, ловко.
Ну, скажемо, приходять він мириться...

Ісаєв.

Нещасний.

Не помирюся я.

Ти подожди,

Це не просте замирення, а з нього
Ми візьмемо добрячий могорич —
На квартиру — дві, або і цілу чверть....
Як ти гадаєш?

Ісаєв.

Це... Я подивлюсь.

Прибитков.

Але ви уявіть, оцей Шевченко
Із комендантом нібито у дружбі?
То ще побачимо, і коменданту
Я можу нагадати, що Шевченко
Злочинець політичний... Комендант
Йому послаблення усякі робить,
Дозволив малювати і писати.
Ми нагадаємо і це йому,
Якщо заступиться. Воно, звичайно,
Горілки четвертина — це приємно,
Але ж і офіцерська честь.

Нещасний.

Що честь!

За честь тобі ніхто не дасть і чарки,
А тут ти зможеш взяти цілу чверть!
Що ж, і візьму!

Ісаєв.

Швидко підходить черговий унтер-офіцер.

Черговий.

Дозволите докласти?

Ісаєв.

А, ти уже вернувся? Ну, докладуй.

Черговий.

Наказ ваш виконано!

Ісаєв.

Ти віддав

У руки комендантові?

Черговий.

Так точно!

Ісаєв.

А він уже устав?

Черговий.

Устав, так точно!

Ісаєв.

Що ж він?

Черговий.

Звелів покликати Шевченка!

Ісаєв.

Ну, молодчина!

Черговий.

Рад старатись!

Ісаєв.

Вольно!

Іди, служи!

Черговий пішов.

Нещасний.

Не я тобі казав?

А комендант, щоб не тягнути справу
Пошле його мириться.

Ісаєв.

Ну, то що ж?

Нещасний.

А те, що не зівай — бери одразу
Із нього могорич і всі разом
На цілий день заберемось у гори,
Та й гульнемо.

Прибитков.

Іде! Ви, уявіть!..

Тихо підходить Шевченко.

Ісаєв.

А, ти вже тут? І час тобі знайшовся.
Що, не схотів по-доброму. От бачиш,
Примусили — прийшов.

Прибитков.

Ви, уявіть —

Комедія! Вам не було угодно
Із нами познайомитись, як роблять
Це благородні люди, а тепер
Ви все таки примушені...

Нещасний (глянув на Ісаєва). До діла!

Ісаєв. Так от що, друже, ти прийшов миритись,
То як годиться — треба могорич.
Чверть спирту зможеш нам поставити?

Нещасний і Прибитков регочуть.

Шевченко (тихо).

Падлюки.

Та ще і патентовані падлюки...

Ісаєв.

Ти що бурчиш?

Нещасний.

Та то він сочиняє.

Йому, бач, заборонено писати,
Так він вже без паперу пише — хитрий!..

Регоче. Іде старий солдат, він побачив цю сцену, зупинився, сів біля каменя,
Його не бачать.

Ісаєв.

Так буде четвертина спирту?..

Шевченко.

Буде,

Якщо у мене набереться грошей...

Починає лічити гроші.

Невистачає...

Ісаєв.

О, невистачає!

Давай сюди, а я своїх додам!

Бере гроші і дістає свої.

Нещасний.

Оце так здивував — у тебе гроші?

Ісаєв.

А що ж ти думав?

Нещасний.

Де ж вони взялись?

Ісаєв.

Одержані учора для Гриценка,
Але Гриценко мій денщик, а значить
І гроші не Гриценкові, — мої.

Гриценко схопився біля каменя, але стримався і лишився стояти там.

Прибитков. Ну, знаєш це...

Ісаєв.

Кого ж тепер послати?

Гриценко! Де його чорти держать!

Старий солдат рішуче підійшов. Ісаєв дає йому гроші.

Ісаєв.

Іди та принеси, заради миру,
На всі, та не горілки — спирту! Марш!
Т. солдат. Так значить гроші не мої, а ваші?
Вам спирту, значить?

Ісаєв.

А! Ти підслухать!

Так на тобі! (Ударив).

Т. солдат

(відступив і раптом з усієї сили ударив Ісаєва).

Так на ж тобі, собака!

Ісаєв упав, Нещасний кинувся його піднімати.

Ісаєв.

Держіть його! Держіть його!

Шевченко.

Гриценко!

О, що ти, що ти, друже, наробив!

Ісаєв підвівся. Удвох з Нещасним вони схопили старого солдата і потягли.
Прибитков поплентався услід.

Зоря освітила всю убогість Новопетровського укріплення — пустельність
піднятої рівнини, руді скелі, розкидане каміння, одну вербу, одинокий
дуб і одинокого невольника Шевченка, що лишився непорушний серед
пустелі, освітленої ранковою зорею. Він поглянув в один бік — гори, по-
глянув у другий — пустеля, в третій — море... Зняв солдатський картуз,
опустив голову.

Шевченко.

Широка стежка з раю, в рай — вузенька,
Та й та колючим терном поросла.

(Дивиться на море).

Біліє парус. Відпливає човен.
Зникає. Зник. Нема. І знов чекання,
І знов самотність. Чи діждусь кінця,
Чи обніму, чи притулю до серця
Моїх нелицемірних щирих друзів,
Моїх заступників, рятівників?
Десь забарилась, загулялась воля,
А може й заблудилася у хащах
Царевих та жандармських канцелярій.
А я тут сподіваюсь, виглядаю
Та жду коли прибуде пароплав.
А може привезе, розв'яже руки,
Одкріє очі, свіжим вітерцем
Дихне в мою ізпопелілу душу,
Огонь підживить... Ох, далека путь,
Далека путь сюди із Петербурга...
Широка стежка з раю, в рай — вузенька,
Та й та колючим терном поросла.
Я заважав царю, його сатрапам,
Ім треба було швидше, швидше, далше,
Скоріше запроторити мене, —

Вони зробили це. Із Петербурга
Умить спровадили в степи пустельні,
Шинелею мені здавили груди
І голову, як обручем залізним,
Затиснули солдатським картузом.
Чому ж тепер так довго не приходять
Та офіційна звістка про свободу?
Чому тепер ніхто не поспішає
Мене з цієї вирвати пустелі,
Вернути до життя і до людей!
Нащо я їм? Нащо їм зайвий свідок?
Вони бояться правди і народу,
І сили, що народ її несе.
Вони бояться подиху свободи.
І за єдине слово непокори
Заковують у кайдани залізні
І засилають у пустельну тьму.
Так, закують тебе, старий Гриценко,
Ти понесеш у глибину Сибіру
Царем даровані, з заліза куті
Кайдани ржаві. Десь на берегах
Іртиш-ріки холодної, чужої,
Ти упадеш, щоб не вставати більше,
І втомлені твої солдатські кості
Чужа земля укриє назавжди.
Це їм не проститься, твоїм сатрапам,
Твоїм гнобителям...

... Прощай, Гриценко!
Прощай, мій друже! Ти в мою в'язницю,
Немов співуча пташка з України,
З її просторів милих залетів.
Ти чесно здачу дав і благородно
Цьому злодюзі, і за це пройдеши
Крізь стрій шпіцрутенів. Важкі кайдани
У глибину Сибіру понесеш.
Чи знайдеш там товариша і друга,
Хто буде слухать твою сумовиту
Твою нехитру пісню? Мабуть, знайдеш,—
Бо не один волочив ти кайдани,
Багато нас невольників...

Прощай!
Прощай мій бідний, нещасливий друже!
Ти спом'янеш мене. І я тебе,
Як світлий образ чесної людини,
Замученої у неволі царській,
Навіки в серці збережу... Прощай!..
Я знаю ти не будеш їм коритись
Так, як колись корився. Ні! Не нам,

Не нам схилятися; молити бога,
Щоб дав терпіння — ми вже це пройшли.

Колись давно, у перший рік неволі
Одержав я утішного листа
Від пана Лизогуба. Він терпінню
Учив мене. Я не забув той лист:
«Терпи, коли ти винен, — так він радив, —
Терпи, коли й не винен, бо господь
Через писання до нас глаголе:
«Кого люблю, того й караю аз»...
Отож терпи, терпи і дякуй бога,
Що він тобі свою велику милість,
Як кару і терпіння низпослав...»
Що ж, дякую тобі, великий боже,
Вклоняюся тобі, кріпацька доле,
Схиляюся перед тобою, боже,
Що дав мені терпіння.

Проклят будь!
Будь проклят раб царів, панів лукавих,
Будь проклят, блазню, кровопивце, кат,
За всю твою мерзенну підлу милість,
За всі твої підступницькі діла!
Всеволодний ти? — тобі молюсь, благаю,
Всесильний ти? — я повергнуся в прах
І буду лити сльози і прохати
Хоч трохи долі, хоч крихітку правди.
Ні! Не для себе — для німих рабів,
Які годують світ — усіх сатрапів,
Вельмож, монахів і попів ледачих,
Твоїх служителів архимандритів
І християнського царя Миколу —
Твого помазанника на землі.
А ти відняв у них усе, безбожний.
О, боже мій, — відняв дітей у батька,
А у дітей відняв старих батьків,
Із чорних рук натруджених кріпацьких
Ти вихопив сухий окраєць хліба
І чоботом всеволодним розтоптав.
Ти в матері дочку одну - єдину,
Ії надію, радість, сподівання —
Загарбав силоміць для втіхи пану
І покриткою жебрати пустив.
Так будь же проклят, коли ти не бачиш,
Коли не чуєш як ридають люди,
Як падають замучені, голодні
Під тягарем кайданів і хрестів.
Будь проклят за всі муки і за кривду,

Що творять, прикриваючись тобою,
Недолюдки всевладні на землі.
Чому ж ти, боже, їх не покараєш,
Чому не спопелиш? Бо ти їх раб!
Так ми самі, самі їх покараєм,
Та з ними покараємо й тебе!
Розтопчем, розметем, за димом пустим
Облуду, ненависні багрянці,
Монастирі, ікони і церкви!
А слуг твоїх, лукавих, нечестивих
Попів, панів, жандармів і царів
До ката поведем! До ката!..

Будеш,
Помазанику божий, цар безбожний,
Перед людьми відповідать за кривду,
За все, що ти накоїв на землі!
За тисячі замучених в Сибіру,
За тисячі повішених, убитих,
За тисячі, що гинуть у кайданах
Тобою кованих! Собак напоять
Твоею кров'ю чорною, сатрапе.
За Русь, за Україну, за Кавказ —
Ти стертий будеш, знищений не раз,
А в кожному панові, в жандармі кожному,
У кожному губернаторі вельможнім
Розтоптаний, розтерзаний ти будеш,
Мерзенний виродок людського роду.
І зійде сонце, і освітить людям
Велику землю правди і свободи!..

Він стоїть у напруженому пориві, нахилившись уперед. Ранковий
грається його одягом, гонить пісок, а він стоїть непорушний з солда
картузом у руці... Над укріпленням, над пустелею, над морем — палає
ранкової зорі.

ЧЕТВЕРТА ДІЯ

ШОСТА КАРТИНА

Корчма при дорозі. На згір'ї стара розложиста липа. Під липою довгі
і лави. Далі за згір'ям зелень, садки, хати — село. Безтурботно,
впершись в одвірки, на порозі стоїть корчмар. Спід руки у нього
хлопчик — прислужник. Раптом корчмар вирівнявся, штовхнув прислужника.

Корчмар. Бігом у погріб! Принеси отої,
Що у маленькому барилі.
Прислужник. Де?

Корчмар. В кутку.
Прислужник. Що не розбавлена?

Корчмар. От дурень,
Ти ще при кому ляпни. Швидко, марш!

Прислужник побіг.

Знов пристава несе лиха година,
Нап'є, наїсть, та ще і гроші править,
Не те щоб заплатити — йому плати.
Свиня в мундирі....

До корчми наближається пристав. Корчмар вклоняється, йде назустріч.

Доброго здоров'я!

Заходьте, прошу вас, люб'язний гість!..

Пристав (підійшов). Моя вам шана.

Корчмар.

Доброго здоров'я,

Сідайте, прошу...

Витирає місце; пристав сідає.

Пристав.

Дякую за честь!

Ну, як у вас торгівля, як прибутки?
Сутужно, ой сутужно, що й казати,
Нема торгівлі.

Корчмар.

Пристав.

Що ж воно за знак?

Корчмар.

Та, бачите, корчом навідували:
Таке мале село — і три корчми.
Нема торгівлі...

Прислужник приносить пляшку, чарку і закуску. Мовчки ставить,
повертається.

Ти куди? Постій!

А поклонитись?

Прислужник кланяється.

Пристав.

Принеси ще чарку.

Прислужник побіг у корчму, приніс ще чарку.

Пристав.

(до корчмара). Чого ж ви стоїте, сідайте, прошу!

Корчмар.

Перед шановним гостем і постою.

Пристав.

Ні, ні — сідайте, вип'ємо, закусим,
Я вас частую.

Корчмар (на бік).

Що ж воно за знак?

Сідає насупроти.

Пристав.

Так, кажете, торгівля йде погано?
Не дай господь...

Корчмар.

Пристав.

До речі б, не забути,
Я у боргу у вас, — на тому тижні,
Ви пам'ятаєте, я вам не заплатив.

Корчмар. Та я... не пам'ятаю.
 Пристав. Ось вам гроші.
 Беріть, беріть.
 Корчмар (на бік). Та що воно за знак?
 Узав гроші. Пристав налив у чарки.
 Пристав. Давайте вип'ємо. Давно збираюсь
 Із вами випити, поговорити,
 Та часу все нема. Ну будьмо!
 Корчмар. Будьмо!
 П'ють.
 Пристав. А хто ж усе таки у вас буває,
 Ну, скажемо, оці останні дні?
 Корчмар. Та так — проїжджі...
 Пристав. Кажете, приїжджі?
 Корчмар. Та ні, проїжджі.
 Пристав. А! Скажіть мені.
 Не був у вас учора, чи раніше,
 Один приїжджий пан?
 Корчмар. Та може й був,
 Хіба ж запам'ятаєш. (У бік). Що він крутить? (Уголом)
 А що за пан?
 Пристав (нахилився до корчмара). Ось слухайте сюди,
 Я вам скажу, як істиному другу
 І вірному царевому слугі.
 У наші села аж із Петербурга
 Прибув один злочинець...
 Голос. — Гей, шинкарю!..
 Підходить група селян. Розміщуються на другому кінці столу. З корчми
 бігає прислужник, корчмар кивнув, той підбіг до селян.
 Прислужник. Що зволите?
 Селяни. Неси сюди дві кварта,
 Тараню, хліба, все давай сюди...
 Прислужник побіг.
 Корчмар (до пристава). Ну - ну...
 Пристав. У наші села з Петербурга,
 Прибув один злочинець і бунтар.
 Він цілих десять років був солдатом,
 А це вернувся і прибув сюди.
 А ще до нього прибула бумага,
 Ну предписаніє, сказати, з Петербурга,
 Щоб ми отут за кожним його кроком
 Таємно слідкували.
 Пробігає прислужник.

Корчмар. Хто ж такий?
 Пристав. Шевченко, академік...
 Корчмар. А!.. Чув, чув...
 Про нього тут селяни говорили.
 Пристав. Вже говорили? Прислухайтесь добре,—
 На цьому, друже, можем заробити,
 Як царські слуги. Ви за ним слідкуйте,
 За це заплатять... А мені, можливо,
 Підвищать чин. Та тільки прошу вас,
 Якщо він буде тут серед селянства
 Щось говорити,— першого мене
 Сюди покличете.
 Корчмар. Я — неодмінно.
 Пристав. А як же я узнаю, що це він?
 Ви прислухайтесь — цей крамольник буде
 Проти панів і бога говорити,
 І навіть, навіть супроти царя.
 Корчмар. Я — неодмінно. А який же він?
 Селяни перешіптуються, показують на пристава і корчмара.
 Селяни. Щось там шиплять.
 — Нехай собі шиплять.
 Пробігає прислужник.
 Пристав. Він сам — здоровий, плечі широчезні,
 Суворий з вигляду, чорноволосий
 І кучерявий, голос — як труба.
 На самі груди звіщуються вуса —
 Ну, просто запорізький кошовий.
 Корчмар. Це — академік?
 Пристав. Я і сам дивуюсь,
 Як можна отаку мужицьку силу
 Пускати в академію...
 Приходить Шевченко, з ним селяни і селянки.
 Шевченко. Добридень!
 Селяни. Добридень вам!
 — Добридень!
 — Тут сідайте!
 — Сідайте тут!
 Шевченко. Спасибі, сяду й тут.
 Сідає кінець столу.
 Пристав (до корчмара). Це що за пан?
 Корчмар. Не знаю.
 Пристав (встав). Познайомлюсь.
 Напевно не тутешній...
 Підходить до Шевченка. Селяни затихли.

Пристав. Маю честь ...
Не маю честі знати вас ... Гадаю
Що вам зручніше буде і приємніш
Зі мною випити.

Шевченко. А чому ж так?

Пристав. Я думаю, освіченій людині
З освіченою є чим поділитись,
А так з простими, що вам говорить ...
До того ж я компанії шукаю.

Шевченко. Так я вам не компанія.

Пристав. Чого ж?

Я, правда, вас не знаю, але можу
Сказати вам, що я по чину — пристав.

Шевченко. Так ви, іще й алтинник?

Серед селян чути сміх.

Корчмар. Мабуть — чин.

Пристав. Я вас не розумію.

Шевченко (насмішкувато). І не дивно.
А я вас розумію.

Пристав (вклоняється, з прихованою лютістю). Маю честь ...
Пробачте, часу зайвого не маю
На ці розмови.

Шевченко. Я вас і не кликав.
Я з ними ось прийшов (показує на селян).
І з ними й вип'ю.

Пристав круто повернувся, пішов, сів на своє місце. Корчмар підійшов
нього. У гурті селян одвертий сміх.

Пристав (показує у бік Шевченка). Сердитий і сміливий.

Корчмар. Мабуть, чин.

Пристав налив, випив, швидко їсть.

Пристав. Ні, ви не думайте, що я боюся,
Я так, для ввічливості поклонився.
Із мужиками — певно ліберал ...

Корчмар. Як ви сказали?

Пристав. Ну ... великий пан ... (їсть).
На другому кінці столу.

Шевченко. Що ж, наливайте, вип'ємо, закусим.

Селяни (показують на пристава). Пробрали ви його.
— Осікся пан.
— Вже б забирався звідси, всюди суне
Свій ніс поганий ...

Селянка. От і прищемив ...

Шевченко (взяв чарку). Так вип'ємо за нашу з вами зустріч,
За нашу правду і ... за боротьбу.
Цокається з усіма.

Шевченко. За нашу правду!
— За народну долю!
— За людське щастя!
— Я — за боротьбу!

П'ють усі.

Пристав (рухом покликав корчмара).
Що я надумав? Так мені здається,
Що пан оцей не дарма з ними п'є,
Напевно він приїхав із губернії,
Щоб слідкувати за Шевченком.

Корчмар. А - а!

Пристав. Піду узнаю, що воно за птиця,
Я вивідати вмію — спосіб є.

Підійшов до Шевченка.

Скажіть, ви хто такий?

Шевченко. Я? Так, проїжджий.

Пристав. А звідки будете?

Шевченко. А ... із губернії.

Пристав (про себе). Ну, так і є ... (Уголос). Пробачте, це і все.

Шевченко. Будь ласка.

Пристав. Маю честь ... я поспішаю ...
Простягує руку, подає один палець.

Шевченко (дивиться на палець, руки не подає).
А що ж подаєте один ви палець,
Чи хворі руки?

Пристав. Я вже говорив,
Що я не маю честі достеменно
Знати хто ви єсть і що на вас за чин,
А в мене правило, коли вітаюся
Із тим, хто в чині вище від мого,
Або хоч рівний — всю даю долоню,
А рангом нижче — то чотири пальці,
Ще нижче — три і два, а всім останнім,
Звичайно тим, хто має чин, даю
Всього один ...

Шевченко. Так ви мене пробачте,
Ви помилились, я не маю чина,
Бо я простий собі мужик, то ж звольте
Пів пальця здачі.

І подав дулю. Пристав відсмикнув руку, як ужалений. Серед селян
вибух реготу.

Пристав. Ви ... я ... що ви! Я!

Регіт. Пристав круто повернувся, застібнув мундир, швидко пішов.

Селяни (услід). Що підхопив!

— Одержалось по чину!

— Неси, неси!

— Дивись не загуби!

— Прислужник панський!

— Вип'ємо, братове!

На біса він, спровадили — і край!

Наливає. Корчмар з дверей спостерігає.

— Ото побіг — пришло сюди жандармів,

— Хай присилає!

— Не пришло!

— Навряд...

Шевченко (взяв чарку). І тут жандарми є?

Голоси.

Так як і всюди.

— Де їх нема: де пан — там і жандарм.

Всі випили, закушують.

Шевченко (встав). А жити б можна як на цій природі,

На цій землі, серед полів, садків,

Коли б їх не було — панів, жандармів

Гнобителів і кровожерів наших. (Пауза).

А я оце у рідний край приїхав,

З Дніпра цілющої води напився,

Поглянув на поля і на простори,

Яких не бачив так багато літ.

Ніяких змін — та ж панщина, ті ж злидні,

Неволя, сльози, горе і плачі.

Хатки селянські більше похилились,

Позасихали гарні квітники...

Корчмар сідає з другого кінця столу, слухає.

Я знаю, тут за кожним моїм кроком

Слідкують царські слуги, кожне слово

Підслухують, доносять в Петербург.

Але чи можу бачити й мовчати,

Коли навкруг така жакна неволя,

Коли зганьбили землю дорогу,

Окрали люд, що хоче світла, волі...

А воля прийде! Тільки ні! Не прийде —

Її здобудемо! Не ми, так діти,

Або хоч діти наших же дітей,—

Та буде над землею пломеніти,

В борні здобуде щастя для людей!

Підходить трое селян, один з них з перев'язаним оком, у розсіченому картузі.

Селяни.

Добрідень!

Шевченко (тисне руки). Бач, упізнаю — Данило,

І ти, Іване. Друзі — пастухи,

Разом ягнята на полях гаяли,

А ось тепер — діди.

Селяни.

Діди, Тарасе,

Та не від літ, а від життя важкого,

Від праці непосильної та злиднів.

Шевченко (до перев'язаного). Це що у вас?

Перев'язаний.

Це панова робота.

Не так перед собакою схилюся,

Так він мене ударив нагаєм.

Картуз розсік — дарма, та око вибив...

І те дарма, я і одним побачу,

Як він спотворіє, коли відчує

На жирнім горлі пальці рук моїх!

Я ще помщуся!..

Селянин.

А чи буде край

Знущанням і сльозам селянським?

Шевченко.

Буде,

О, буде край! І скоро!

Селянин (показав у бік і до Шевченка). Чорт несе —

Попович наш, — либонь уже пронюхав,

Що ви приїхали.

Шевченко.

Попович?

Убігає попович, з розкритими руками кидається до Шевченка.

Попович.

Батьку, ви!..

Шевченко (загородився рукою). Не поспішайте, підждіть, синочку,

Аж бачите, що ділом зайнятий? (Ість).

Попович.

Тарас Григорович, ми всі молились,

Просили матір божу і христа,

Щоб дали волю вам...

Шевченко.

А він не слухав?

Молитися за мене — зайвий труд.

Не бог, а цар, та ви, всі їхні слуги,

В неволі держите мене і їх. (Показав на селян).

Моліться не за мене, а за себе.

Ні бог, ні цар, нам волі не дадуть,

Ми миром волю викуєм; громада,

Народ її здобуде...

Голоси (луною).

Так, народ!

Корчмар схопився, знаком покликав прислужника.

Корчмар.

Біжи скоріше, пристава негайно,

З жандармами сюди поклич. Біжи!

Прислужник побіг.

Попович.

Тарас Григорович... Це... я не знаю...

Звичайно ви розумний чоловік.
Ваш розум хоч роздати би й душ на двадцять —
Були б розумні...

Шевченко.

Отакі, як ви.

Раптом став на лаву, зірвав з липи гілку.

Шевченко (до поповича). Це — хто створив?

Попович.

Звичайно, бог...

Шевченко.

А бога?

Хто бога, я питаю, сотворив?
Ви сотворили бога, та монахи
І, прикриваючись його ім'ям,
З народу кров п'єте, святі та божі!
Од вас нема спасіння, але буде!
Спасіння знайдем, знаємо шляхи!
Вам буде край! Восторжествує правда!

Насторожені селяни скупчуються біля Шевченка.

Селяни.

Де ж ті шляхи, Тарасе?

— Укажіть нам!

Підходить селянка, на ній квітчаста хустка, у руках у неї снопок колоса.

Шевченко.

Сестрице, сядь голубко, відпочинь,
Зі мною випий...

Налив, цокнувся з селянкою.

Селянка.

— Дай нам боже щастя! (Випили).

Шевченко.

Я вже казав, що щастя бог не дасть.

Селяни.

Скажіть же нам, Тарасе, що робити?

Де ті шляхи до волі? Укажіть!

Шевченко.

Де ті шляхи? (Встав).

Корчмар (про себе).

Йй - богу академік!

Це він, Шевченко...

Шевченко зняв, кинув на стіл бриль, одірвав колосся від снопка.

Корчмар.

Ні, не кучерявий.

Шевченко (розітер у руках колосся, видув половику. Розкрив долоню, клав одно зерно).

Де ті шляхи? Ось бачите зерно?

Селяни.

Так, бачимо!

Шевченко.

Всім видно?

Селяни.

Видно!

Шевченко.

Добре.

Так це зерно — це цар! А ось — навкруг...

Кладе зерна круг зерна на долоні.

Всі бачите?

Селяни.

Всім видно!

Шевченко.

Так це — слуги

Цареві — генерали, та старшини. (Кладе ще зерна).
Пани, жандарми, гультяї попи —
Усі, хто точить кров із нас, як воду.
Всі бачите?

Всі бачимо!

Дивіться ж!

А осьде жменя зерен. (Розкрив другу долоню).

Так це — ми!

Простий народ, селянство трудівниче,

Хто хлібом кормить і царя й панів.

Всі бачите?

Селяни.

Всі бачимо!

Шевченко.

Дивіться ж!

Накриває рукою з «простим народом» руку з «царем і панами».

Що залишилось від царя й панів?

Ану знайдіть царя! (Розкриває долоню).

Селяни.

Нема царя!

Шевченко.

Нема! Нема царя і генералів!

Нема панів, жандармів! Тільки ми!

Простий народ, великий трудівничий,

Хто мусить панувати на землі.

Ось ті шляхи до правди і свободи! —

Щоб не лишилося і сліду панства,

Щоб на землі лишилися ми — народ!

Селяни підвелися грізною стіною, попович крадькома відійшов до корчмаря, наче шукаючи захисту. Здалеку долетів пронизливий лемент поліцейського сюрчка і істеричний голос.

Голос.

Заборонить! Спинить! Не дозволить!

Влітає пристав, за ним жандарм. Пристав кинувся до корчмаря, жандарм до Шевченка.

Жандарм.

Про вас сказали, що ви в данім місці,
Тут богохульствуєте!

Шевченко.

Хто сказав?

Жандарм.

Про вас говорять?

Шевченко.

Може і говорять,

Бо їм про вас нема чого казати...

Жандарм (побачив горілку). Ви тут п'єте?

Голоси.

Тобі уже завидно!

Жандарм.

Я єсть на службі!..

Пристав (до корчмаря).

Що таке, скажіть!

Корчмар.

Це він — Шевченко...

Пристав.

Та не може бути!

Корчмар.

Йй - богу, він — ганьбив царя і бога,

І про начальство страшно говорив!

Пристав.

Так зараз я його заарештую.

А як не він? Я зараз все узнаю,
До його в мене буде свій підхід.

Швидко підійшов до Шевченка.

Так ви Тарас Григорович Шевченко?
Шевченко.

Академік?

Був колись.

Ви, той, художник?

Що вам, власне, треба?

Я так, по-дружньому... Ви сочинитель,
Так я хотів вам вірші показати,
Я теж, признатись, вірші сочиняю,
Так іноді знечев'я, по свободі...

Дістав зза пазухи вірші.

Шевченко (різким рухом узяв у нього з рук вірші).

Ви сочиняєте їх по свободі,

А я в неволі кров'ю їх писав.

Зібгав вірші і кинув під ноги.

Пристав. Ви!.. Що ви робите! Я — хто вам! Хто вам!..

Шевченко. Ніхто! Павук!

Пристав. Ні! Я слуга єсть царський!

Шевченко. Дурний слуга, дурного сподаря!

Пристав. Я арештую вас!

Жандарм. Я — арештую!

Перев'язаний одізвав декілька селян, кудись побігли.

Шевченко. Так, арештуєте мене, в кайдани

І руки й ноги скуєте мені,

Укинете у каземат — так що ж!

Ви думаєте вас це урятує

І урятує ваших хазяїв?

Не урятує! Ні! Не урятує!

А їх усіх — селян оцих бездольних,

Що прагнуть правди - мсти, що прагнуть волі,

Ви арештуєте! Росію всю, народ —

Ви арештуєте! Короткі руки!

Не вистачить кайданів, пут, в'язниць!..

А правду ви закуєте в кайдани,

Сховаєтесь від неї?! Втечете!?

«... Не втечете

І не сховаєтесь! Усюди

Вас найде правда - мста, а люди

Підстережуть вас, на тотеж

Уловлять, і судить не будуть:

В кайдани туго окують,

В село на зрище приведуть,

І на хресті отім, без ката
І без царя, вас бісоватих
Розтнуть, розірвуть, розіпнуть.
І вашей кровію, собаки,
Собак напоять!..»

Іще прийде час

Великий, грізний, праведний, щасливий —

«Розкуються незабаром

Заковані люди...»

«... І спочинуть невольничі

Утомлені руки,

І коліна одпочинуть,

Кайданами куті!

Оживуть степи, озера, —

І не верстовії,

А вольнії, широкії,

Скрізь шляхи святії

Простеляться; і не найдуть

Шляхів тих владики.

А раби тими шляхами,

Без гвалту і крику,

Позіходяться докупц,

Раді та веселі.

І пустинню опанують

Веселії села».

Що ж стоїте? Ведіть мене, закуйте, —

Однаково — кайдани упадуть!

Ні! Не мені, не нам вже вас лякатись —

І мертвий буду я страхати вас!..

різно підняв руку, пішов. Пристав і жандарм — за ним. Якусь мить селяни
тють німою стіною і раптом сколихнулись — прибіг перев'язаний з групою
нових селян, вони озброєні хто чим.

Перев'язаний. Ходимо визволять!

Народ.

І визволяться!

— Ходімо всі!

— Ходімо!

ушили. Селянка раптом стала на лаву, зірвала з голови квітчасту хустку,
махнула нею, як прапором.

Селянка. Прийде час!

Зіскочила, побігла услід.

Кінець.